

Paul Arnold*

'Went v'r jet dunt dan dunt v'r 't jot!'

De geschiedenis van de Kerkraadse Stichting Steun Onderontwikkelde Streken, later S.O.S. Wereldhandel, 1959-1986¹

De oplettende bladenlezer kent ze vast wel: de opvallende paginagrote advertenties van Fair Trade. In helder zwart-wit tonen zij steeds twee mensen - de één gekleurd de ander blank - die de lezer recht in de ogen kijken. In de ruimte tussen beiden zweven de woorden 'with love', in grote stoere letters. De één symboliseert de boeren en ambachtslieden in Afrika, Azië en Latijns-Amerika, de ander de consument in het Westen. Wat hen bindt is Fair Trade: eerlijke handel op basis van respect en wederzijds vertrouwen. De in Culemborg gevestigde Fair Trade Organisatie staat voor een vorm van ontwikkelingssamenwerking die het zelf introduceerde: het bevorderen en drijven van eerlijke handel met de Derde Wereld. De advertenties, onderdeel van een uitgekende mediacampagne, hebben er toe bijgedragen dat de principes van de eerlijke handel inmiddels bij een groot publiek bekend zijn. Veel minder bekend is dat Fair Trade zijn wortels heeft in Kerkrade en een voortzetting is van de aldaar in 1959 opgerichte Stichting Steun Onderontwikkelde Streken, afgekort: S.O.S. Dit artikel richt de blik op de beginjaren van de Fair Trade Organisatie.

De geschiedenis van de Stichting Steun Onderontwikkelde Streken is het verhaal van enkele idealisten, van mensen met een missie. Meer nog, het verhaal van één mens in het bijzonder: Paul Meijs (1919-1984). Overtuigd katholiek, gevormd volgens de idealen van de katholieke sociale beweging met zijn nadruk op solidariteit, verantwoordelijkheid en gerechtigdheid, ontwikkelde hij een rotsvast geloof in de maakbaarheid van een betere, meer rechtvaardige wereld. Onder zijn gedreven leiding groeide het initiatief van een klein clubje jonge fondsenwerfers uit Kerkrade uit tot een multinationale handelsorganisatie voor producten uit de Derde Wereld. Meijs en de zijnen waren richtinggevers. Hun streven: mensen helpen zichzelf te helpen, vormt nog steeds de grondgedachte van de 'eerlijke handel', een vorm van ontwikkelingssamenwerking die bewezen heeft effectief te zijn.

Tussen Mijn en Kerk

Limburg: Een katholieke samenleving in beweging

In de eerste helft van de vorige eeuw maakte het plattelandleven in veel Limburgse gemeenten plaats voor het jachtige bestaan in een geïndustrialiseer-

* Sociaal Historisch Centrum voor Limburg

¹ Dit artikel is gebaseerd op een kort onderzoek uitgevoerd in opdracht van de Fair Trade Organisatie waarvoor een aantal direct betrokkenen zijn geïnterviewd. Afschriften van deze interviews berusten bij het SHCL en zijn ter inzage. De titel is Kerkraads dialect: 'als we iets doen dan doen we het goed!'

de en verstedelijkte samenleving. Grotendeels debet aan deze ontwikkeling was de uitbouw van de mijnindustrie.

De mijnen en een toenemend aantal toeleveringsbedrijven zorgden niet alleen voor een verschuiving van de werkgelegenheid, ook de omvang ervan nam geweldig toe. Om de duizenden nieuwe arbeidsplaatsen bezet te krijgen, moest men arbeiders van elders aantrekken. Vanuit alle windstreken kwamen zij naar Zuid-Limburg, zowel uit binnen- als buitenland. Zij brachten nieuwe talen, religies en politieke overtuigingen mee. De gesloten agrarische, katholieke samenleving kwam onder druk te staan. Voor de kerkleiders van het bisdom Roermond en voor de zielzorgers in de mijnstreek rees de vraag hoe men de daaraan verbonden problemen het hoofd kon bieden. De explosief groeiende bevolking, de daaraan gekoppelde woningnood en de toenemende mobiliteit hadden elders in Europa geleid tot groei van socialistische denkbeelden en van geloofsafval. Door ernst te maken met het uitvoeren van de voorschriften van Rerum Novarum (1891) hoopte men deze ontwikkeling in Limburg te kunnen stuiten. Onder impuls van de katholieke sociale leider H.A. Poels, koos Limburg voor een katholiek organisatiepatroon. Poels' wilde aantonen dat sociale vooruitgang ook volgens het harmoniemodel kon worden gerealiseerd. Als tegenwicht tegen het socialisme plaatste hij een eigen doctrine. Dat eigene vond hij in de leer van het solidarisme of het corporatieve denken, dat een middenweg wilde aangeven tussen liberalisme en socialisme door de saamhorigheid voorop te stellen en een bundeling na te streven van de sociale krachten in de maatschappij. Het vraagstuk van de sociaal-economische ordening zocht het solidarisme tot een oplossing te brengen door te kiezen voor de economische orde van de gezamenlijke medeverantwoordelijkheid. Deze doctrine had een grote werfkracht onder de katholieken. Zij stelde niet de materiële belangen primair, maar streefde naar geestelijke ontwikkeling, culturele vorming, medezeggenschap en maatschappelijk overleg. Door middel van mentaliteitsbeïnvloeding, maatschappelijke scholing en gemeenschapsoriëntatie, werd gepoogd een christelijke maatschappij en cultuur op te bouwen, passend binnen een geïndustrialiseerde en verstedelijkte samenleving.²

Vormde heel katholiek Nederland tot het midden van de jaren 1960 een gesloten gemeenschap, nergens was die geslotenheid zo compleet als in Limburg. Boven de grote rivieren namen katholieken een minderheidspositie in. Meer dan in het bijna honderd procent katholieke Limburg had men er geleerd rekening te houden met levensbeschouwelijk en politiek andersdenkenden. Doorgaans was er ook een groter potentieel aan leken met een hogere opleiding aanwezig, waardoor katholieke leken meer gewend waren aan het deelnemen aan overleg en het meedragen van verantwoordelijkheid. In Limburg lagen de kaarten anders. Hier strekte het machtsbereik van de kerkelijke overheid zich niet alleen uit over het kerkelijk leven en de daarmee direct verbonden sectoren

² J.F.R. Phillips, *Gezondheidszorg in Limburg: groei en acceptatie van de gezondheidsvoorzieningen, 1850-1940*. Maaslandse Monografieën 32 (Assen 1980) 262-264.

van het gemeenschapsleven, maar ook over vrijwel alle profane activiteiten. Ten behoeve van de versteviging van de eenheid zorgde het episcopaat met een hele reeks van uitspraken voor duidelijke richtlijnen, op de uitvoering waarvan de lagere geestelijkheid nauwlettend toezag. Op alle terreinen van het maatschappelijk leven ontstonden eigen organisaties, waarvan het lidmaatschap de katholieke vanzelfsprekend vond of onder dwang van bovenaf aanvaardde.³ Soms geschiedde de dwang in de vorm van dreigen met kerkelijke sancties, maar niet altijd, want de Limburgse katholieke was vanuit een sterk hiërarchisch denken bereid om te gehoorzamen. Ook was hij trots op hetgeen in de emancipatiestrijd al was bereikt en daarin vond hij de motivering om de katholieke zaak toegevoegd te blijven.

Het bisschoppelijk mandement 'De katholieken in het openbare leven van deze tijd' van 1 mei 1954, waarin het lidmaatschap van de socialistische vakbeweging en van de VARA werd verboden en dat van de Partij van de Arbeid ontreden, markeerde in zekere zin een ommakeer. De storm van protest die opstak in kringen van andersdenkenden, maar ook onder katholieke intellectuelen, opende velen de ogen. Menig weifelende katholieke zag zich voor een keuze geplaatst en besloot die dwingende kerk te verlaten. Het zou nog tot 1957 duren, ná de opmerkelijke winst van de PvdA bij de in 1956 gehouden verkiezingen voor de Tweede Kamer, vooraleer in de jaarlijkse zogeheten Prosynodale Vergadering en in de daaraan voorafgaande pastoorvergaderingen voorzichtig de vraag aan de orde gesteld werd of het pastorale beleid in het bisdom wellicht had gefaald. Stappen op weg naar een werkelijke verandering van dat beleid werden echter pas in de tweede helft van de jaren zestig genomen.

'Il Baluardo' ('Het Bolwerk')

Om iets te kunnen begrijpen van hetgeen de oprichters van S.O.S. motiveerde en inspireerde is het noodzakelijk dat we onze wereld van internet, individualisme en jachtig consumptisme even achter ons laten, om terug te blikken op een tijd waarin het leven zoveel eenvoudiger en ongecompliceerder leek. Een tijd waarin kerk, gezin en werkgemeenschap, centraal stonden. In het navolgende zal gepoogd worden een beeld te schetsen van het 'katholieke' leven, zoals de mensen die aan de basis van S.O.S. stonden dat in hun jeugd jaren hebben gekend. Een jeugd onder de rook van de mijn en in de schaduw van de kerk.

In de eerste decennia van de twintigste eeuw trad het Nederlandse katholicisme allengs gedurfd en met meer zelfbewustzijn naar buiten. 'Getuigen van het geloof', dat was de nieuwe leus van de zich emanciperende katholieken in ons land, geheel in lijn met de oproep van Pius XI tot Katholieke Actie. Want, zo heette het in die dagen: 'Dit bovennatuurlijk werk kan niet door de hiërarchie alleen geschieden, zelfs niet met de medehulp van priesters en kloosterlingen: alle Christus-ledematen, ook de leken, moeten zich door dezelfde geest laten

³ F. Hermans, 'Van katholieke conformisme naar groeiende openheid', in: H.G.M. Derks ed., *Met betrekking tot Limburg* (Amsterdam 1966) 343-364.

beheersen en hun deel dragen van de algemene arbeid, om in de algemene vreugde te mogen delen'.⁴

Voorop stond de binnenkerkelijke verkondiging, de bezinning en de bezieling. De kinderen leerden op de lagere school de catechismus van buiten, eerst de kleine, later de grote. Het vak stond bovenaan de lijst, vlak na 'gedrag en vlijt'. Op de middelbare scholen werd al dat onderricht in het geloof nog eens verder uitgebreid. In menig huisgezin had het Canisiusbijbeltje een plaats gevonden. Soms vormden ze het hele boekenbezit. En dan was er de zondagse preek. Een kennelijke beproeving voor veel pastoors en kapelaans en voor veel van hun 'dierbare parochianen'. Vaak veerde de kerk op als er een vreemd gezicht op de kansel verscheen: paters, die konden preken! Gevoed en gesterkt werd men ook door de sacramenten; zo ontving men 'genade van bijstand'. De biecht en de communie verschaften de gelovige steeds weer nieuwe pantsring tegen het kwaad en nieuwe moed om de wereld aan te kunnen. En er was zoveel meer dat meehielp de gelovige te scholen voor de confrontatie met 'de boze buitenwereld': de Mariacongregatie of een andere godsdienstige vereniging, de Vrouwenbond of de retraite. Vooral voor het debat met andersdenkenden diende men goed geschoold te zijn. Zo konden protestanten, met hun vaak fenomenale kennis van de bijbel, de ongeoefende katholieke leek ernstig in verlegenheid brengen. Daar moesten de specialisten op af: de priesters van 'het Schild', het 'Comité ter bekering van Nederland', of de geoefende leken van de Propagandaclubs en het 'Gilde van de Klare Waarheid'. Na zoveel jaren in het defensief te hebben verkeerd, kon de kerk in het offensief gaan.

Manifestaties waren aan de orde van de dag, met als absoluut hoogtepunt: de Katholiekendagen. Sedert 1919 werden de Katholiekendagen op nationaal niveau gehouden. Om de drie jaar, steeds in een andere stad. Het waren grootse feesten: lange stoeten met vlaggen en wimpels en defilerende jongeren langs bisschoppen op balkons. Stadions vol met zingende en biddende mensen: heel de wereld moest zien dat 'wij katholieken' met velen waren. Tijdens de crisisjaren nam al dat heilig idealisme enigszins af om na de oorlog nog even hoog op te vlammen. Toen, eind jaren 1940, waren het vooral jongeren die gehoor gaven aan oproepen tot samenkomst. Zo wisten met name de paters Wesseling (pater Piet) en Jelsma, die dankzij hun bijdragen aan het tweewekelijkse blad *Karakter* en met hun KRO-radioprogramma 'Dit is leven' grote populariteit genoten, duizenden jonge mensen naar Utrecht en Alphen aan de Rijn te lokken voor hun 'dagen van de vreugde'.⁵

Ondanks al die manifestaties en al dat enthousiasme bleef de Nederlandse katholieke toch een nuchtere katholieke. Liever dan al die, soms toch wat hol klinkende retoriek, al dat gepreek en gezwaai met vlaggen, was hem de daad. In zijn keurig geordende wereldje bleef hij vóór alles zakelijk van aard en vroeg hij

4 D. Bont en C.F. Pauwels ed., *De katholieke Kerk. Godsdienstleer en Apologie, I: Boek 1-13* (Utrecht 1942) 674-676.

5 *Limburgsch Dagblad*, vrijdag 17 augustus 1951.

prestaties te leveren. Die 'doe-katholiek' stelde zich achter geen vorm van geloofsverkondiging spontaner en overtuigder op dan achter de missie. Hier vond die pragmatisch ingestelde katholiek een taak die welhaast voor hem geschapen leek: 'de overvloeiende rijkdom van ons geloof en onze liefde aan de minder begunstigden mede te delen'.⁶ Opnieuw was het paus Pius XI die alle gelovigen opriep naar best vermogen mee te helpen, dit keer aan het missiewerk. Was het niet door prediking in de heidenlanden zelf, dan toch op zijn minst door steunverlening aan de missionarissen. Geen enkele West-Europese katholieke gemeenschap heeft zoveel zonen en dochters uitgezonden naar de verste uithoeken van deze planeet en deze zo ruimhartig geldelijk ondersteund als de Nederlandse.

Ook achter de missie schaarde zich een veelheid aan organisaties. De pauselijke missiegenootschappen maakten doelgerichte propaganda via de drukbezochte parochiekerken. In ieder huis stond wel een missiebusje, hing een missiekalender of verscheen geregeld een missieblaadje. Missienaakringen bloeiden, en elke week toonde de Katholieke Illustratie wel enkele paters, broeders of zusters met de vruchten van hun arbeid.

Toen kardinaal Ottaviani, vlak voor het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965), zijn belangrijkste redevoeringen en artikelen bundelde, gaf hij zijn boek de naam mee van 'Il Baluardo', het bolwerk. Misschien is dat, achteraf, een adequate benaming voor het gebouw van de Nederlandse katholieken in de eerste helft van de twintigste eeuw. 'In onze eenheid ligt onze kracht' was het parool. En de doorsnee katholiek stemde daar van harte mee in. Om tegen de verschillende dwaallere van de tijd beschermd te blijven, groepeerde hij zich binnen de burchtmuren om zich eerst dan, voorgegaan door een aantal 'aanvoerders', 'leiders' en 'voormannen', naar buiten te wagen. Alleen door 'onder ons' te blijven kon men het erfgoed der vaderen verdedigen en de maatschappelijke positie van de katholieken als bevolkingsgroep verbeteren. Midden in die burcht, geschraagd door een eigen politieke partij, een eigen vakvereniging, een eigen pers, eigen sportbonden, jeugdwerk en een bonte verzameling van clubs en ontspanningsverenigingen, stond het katholieke huisgezin: 'het oertype van alle menselijke gemeenschappen'.⁷

Een sociaal voelend mens

Paul Meijs was een man met een missie. Ongetwijfeld heeft hij als adolescent kennis genomen van de ideeën van Poels en de zijnen, die er nadrukkelijk voor pleitten dat eenieder, ongeacht de stand waartoe hij behoorde, zijn verantwoordelijkheid nam bij de opbouw van een sociaal rechtvaardige mijnstreek. Mogelijk heeft hij thuis horen praten over de felle strijd die in de jaren tussen 1909 en 1919 in Kerkrade en omgeving werd gevoerd door mijnwerkers die onaf-

⁶ D. Bont en C.F. Paauwels ed., *De Katholieke Kerk. Godsdiensleer en Apologie, III: Boek 26-40* (Utrecht 1946) 1079-1082.

⁷ Michel van der Plas en Jan Roes, *De kerk gaat uit: familiealbum van een halve eeuw katholiek leven in Nederland* (Bilthoven 1973) 129-160.

hankelijk van de geestelijkheid en de burgerij hun politieke- en vakbondsbelangen wensten te behartigen. Een strijd die, ondanks het feit dat de mijnwerkers zich loyaal verklaarden aan het katholieke geloof, stuk liep op de gecombineerde macht van het establishment.⁸ Het is ook waarschijnlijk dat hij op de hoogte was van de in brede katholieke kring gevoerde discussie over het wezen van het kapitalisme. Een discussie die vooral na het verschijnen van *Quadragesimo Anno*, de tweede pauselijke encycliek over het sociale vraagstuk, aan betekenis won. Men was het er in die kringen over eens dat het kapitalisme had geleid tot ontarding van het individualisme en dientengevolge tot een onrechtvaardige verdeling van de aardse goederen. Met name onder jongeren bestond de overtuiging dat het kapitalistische productiesysteem de katholieke maatschappijleer met voeten trad en daarom in zijn fundamenten moest worden veranderd.⁹ Rond het midden van de jaren 1930 kwam Paul Meijs tot de conclusie dat naast alle mooie en begripvolle woorden, ook daden nodig waren. Hij besloot politiek actief te worden, omdat de politiek meer mogelijkheden leek te bieden ook daadwerkelijk iets te doen aan de leniging van de sociale nood. Wellicht heeft ook het feit dat hij door de geringe financiële draagkracht van zijn ouders niet voor priester kon gaan studeren, aan dit besluit bijgedragen.

In 1936, amper 17 jaar oud, werd Paul Meijs leider van de KVP-propagandaclub in Bleijerheide. Tijdens het eerste jaar van de Duitse bezetting sloot hij zich aan bij de Nederlandse Unie en trad hij op als districtsleider van de Nederlandse Uniejeugd in het district Kerkrade-Simpelveld en als hoofdleider van de Nederlandse Uniejeugd in Bleijerheide. De Nederlandse Unie was een in juli 1940 opgerichte politieke groepering die zich tot doel had gesteld om in samenwerking met de Nederlandse autoriteiten en die van de bezetter, een maatschappij op te bouwen op basis van brede nationale samenwerking, een harmonische economische structuur en sociale rechtvaardigheid. Weigering van steun aan Duitsland in de oorlog tegen de Sovjetunie werd de aanleiding tot de opheffing van de Unie in december 1941. Vlak na de Tweede Wereldoorlog werd Meijs gekozen in het bestuur van de Kerkraadse gemeentelijke KVP-centrale en, enkele jaren later, in het bestuur van de KVP-statenkring Heerlen.¹⁰

Paul Meijs zag 'de politiek' ruim, als een middel om het lot van hen, die het minder getroffen hadden, te verbeteren. Overdag reisde hij als vertegenwoordiger van Mignon de Blok, een Eindhovense firma in tabakswaaren, door vrijwel geheel Midden- en Zuid-Nederland. 's Avonds en in het weekeinde bezocht hij vergaderingen en partijbijeenkomsten en hield hij 'spreekuur', als een soort zelfbenoemde ombudsman en maatschappelijk werker. Zijn deur stond altijd open, geen hulpvraag liet hij onbeantwoord. Maar het stroperige politieke bedrijf, waar goede bedoelingen vaak vastliepen in eindeloze discussies of sneuvelen

⁸ L.H.M. Kreukels, *Mijnarbeid: volgzzaamheid en strijdbaarheid. Geschiedenis van de arbeidsverhoudingen in de Nederlandse steenkolenmijnen, 1900-1940*. Maaslandse Monografieën 42 (Assen/Maastricht 1986)181-193.

⁹ *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, XIV (Haarlem 1979) 223-225.

¹⁰ Knipselcollectie P. Meijs, (blad en datum onbekend, 1964).

Dhr J.Meys. (Foto coll. Fair Trade Culemborg)

in partijpolitieke schermutselingen, bood niet altijd een uitlaatklep voor zijn dadendrang. Zijn ervaringen als leider in de jeugdbeweging hadden hem geleerd dat veel van zijn idealen aansloten bij die van jongeren. Bovendien waren jonge mensen, ongebonden en onbelast met de zorg voor carrière of gezin, veel eerder bereid om voor die idealen de handen uit de mouwen te steken. In 1953 besloot hij in zijn woonplaats een afdeling van de KVP-Jongerenorganisatie op te richten. In korte tijd wist hij een aantal in politiek geïnteresseerde jonge mensen om zich heen te verzamelen, niet slechts om te discussiëren over God en de toestand in de wereld, maar vooral ook om hen dienstbaarheid aan de samenleving bij te brengen. Onder zijn bezielende leiding groeide het clubje uit tot de meest actieve KVP-Jongerenafdeling in de provincie. Elk jaar werden één of meer grote acties op touw gezet voor de medemens in nood. Ook toen Meijs in 1956 gekozen werd tot voorzitter van de KVP-statenkring Heerlen en niet lang daarna, tot lid van het kringbestuur Limburg van de KVP, bleef hij veel tijd besteden aan 'zijn' Kerkraadse jongeren. Op zijn

Paul Meys in het magazijn met twee schalen van Venezolaans vlechtwerk (foto Wout van de Hoef, 1968).

eigen verzoek werd hij namens het 'senioren kringbestuur' aangewezen als afgevaardigde in het kringbestuur van de jongerenorganisatie. Als zodanig trachtte hij steeds elke vergadering van de KVP-Jongerenafdeling Kerkrade bij te wonen.

Van melkactie tot Stichting S.O.S.

Enny Wolak gaat naar Parijs

In de eerste helft van 1958 besloot Enny Wolak, een 23-jarige medewerkster in het centraal archief van de steenkoolmijnonderneming 'Laura en Vereeniging', de daad bij het woord te voegen. Al meer dan tien jaar was zij een trouw lid van de discussieclub voor jongeren 'Dit is Leven', waarin zij twee keer per maand met gelijkgestemden en onder leiding van een kapelaan of een pater van gedachten wisselde over tal van sociale en godsdienstige onderwerpen. Tijdens die discussieavonden was het werk van sociaal bewogen priesters als Abbé Pierre in Parijs en Père Pire in Hoei herhaaldelijk ter sprake gekomen. Niet verwonderlijk, want met hun hartstochtelijke noodkreten via de radio en de geschreven pers wisten deze priesters, die zich solidair hadden verklaard met de allerarmsten, in het midden van de jaren 1950 herhaaldelijk de aandacht op zich te vestigen.

Enny Wolak werd, als één van de velen in die dagen, bijzonder gegrepen door die verhalen van zelfopoffering en solidariteit met de zwakkeren. Zó zeer, dat ze in 1958 het besluit nam Abbé Pierre te volgen naar het door hem buiten Parijs gestichtte Emmäus, om in dit toevluchtsoord voor de verschoppelingen van Parijs haar vakantiedagen door te brengen.

Enny Wolak groeide op in een katholiek Kerkraads arbeidersmilieu. Haar vader, een bovengronds mijnwerker van Poolse afkomst, runde in zijn vrije uren een agentschap in verzekeringen. Haar moeder bestierde het huishouden. In het leven van de familie Wolak speelde het geloof een belangrijke rol. Vader en moeder vervulden steeds trouw hun kerkelijke plichten en trachtten dit ook over te brengen op hun kinderen. De wekelijkse kerkbezoeken riepen bij dochter Enny evenwel een groeiend gevoel van onbehagen op. Veel méér voldoening putte zij uit de bijeenkomsten van de club 'Dit is Leven'. Naast discussies over de inhoud en betekenis van bijbelteksten en de steeds door een ander lid van de groep verzorgde referaten over sociale en maatschappelijke onderwerpen, werd er jaarlijks ook één grote actie op touw gezet voor een goed doel. Juist die combinatie van praten en doen sprak de nuchtere en praktisch ingestelde Enny Wolak bijzonder aan. Ook al ging zij nog steeds naar de kerk, het was in de club 'Dit is Leven' dat zij geïnspireerd raakte door de boodschap van christelijke naastenliefde.

Midden in de zomer van 1958 vertrok Enny Wolak naar Parijs. Ondergebracht in één van Abbé Pierre's zogenaamde 'cité's', een verzameling golfplaten onderkomens op een braakliggend terrein even buiten 'de lichtstad', werd ze bijzonder getroffen door het lot van de verschoppelingen die er onderdak hadden gevonden. Aldaar leerde Enny Wolak de jonge Fransman Alain Godon kennen. Een vrijwilliger, net als zij; een hemelbestormer met een ringbaardje, een vetkuif en een romantische inborst. Hij vertelde haar over een andere Nederlandse vrijwilligster in het 'leger' van de Abbé: een meisje uit Den Haag. Klaarblijkelijk verliefd, vroeg hij of hij Enny mocht vergezellen naar Nederland, zodat hij de Haagse kon bezoeken. Na twee weken harde arbeid, moe maar voldaan en vol indrukken, lifte Enny samen met Alain terug naar Kerkrade. Terwijl zij het dagelijkse leven weer opnam, reisde Alain door naar Den Haag. Enkele dagen later stond hij weer op de stoep bij de familie Wolak. De Haagse bleek opnieuw uitgevlogen, naar Sicilië dit keer, alwaar zij zich had aangesloten bij een groepje vrijwilligers rond Danilo Dolci, de 'Siciliaanse Abbé Pierre'. Na een kort verblijf in Kerkrade besloot de jonge Fransman haar te volgen.

Enny Wolak was inmiddels druk doende de boodschap van Abbé Pierre uit te dragen. In *De Mijn*, het personeelsblad van de mijnen Laura en Julia, deed ze verslag van haar verblijf tussen de verschoppelingen van Parijs. En op de discussie-avonden van de club 'Dit is Leven' bezon ze zich samen met haar vrienden op een concrete hulpactie. De brieven van Alain Godon, inmiddels in Sicilië werkzaam voor Danilo Dolci, gaven de plannen richting. Zijn berichten over de armoedige omstandigheden waarin de kleine vissers en hun gezinnen op dit eiland ver-

keerden, deed de Kerkraadse jongelui besluiten 'iets' voor Sicilië te doen. Aan twee zaken, zo liet Godon aan Enny Wolak weten, bestond een bijzonder nijpend gebrek: medicijnen en goede baby- en kindervoeding. Beseffend dat aan de inzameling van medicamenten teveel haken en ogen zaten, kozen de leden van de club 'Dit is Leven' ervoor zich te richten op de aanschaf van melkpoeder.

De vraag was: hoe? Het clubje vrienden was te gering in getal om een substantiële bijdrage te kunnen leveren aan de oplossing van het hongerprobleem in Sicilië. Frans Roukens, die naast zijn lidmaatschap van de club 'Dit is Leven' ook al jaren lid was van de KVP-Jongeren, bracht uitkomst. Deze jongerenorganisatie, zo vertelde hij, was al tijden aan het theoretiseren over de honger in de wereld en de noodzaak van hulpverlening aan 'onderontwikkelde gebieden'. Wellicht was het mogelijk om met hen tot een bepaalde vorm van samenwerking te komen. Hij drong er bij zijn clubgenote op aan de zaak van Danilo Dolci bij de KVP-Jongeren te komen bepleiten. Hoewel zij zich niet bijzonder voor politiek interesseerde, besloot Enny Wolak gehoor te geven aan die oproep. Op een zondagochtend in de late herfst van 1958, toog zij samen met Frans Roukens naar het Kerkraadse Volkshuis, het gebouw waar de KVP-Jongeren gewoonlijk bij elkaar kwamen, om er verslag te doen van haar belevenissen in Parijs en van de noden in Sicilië. Het was daar dat ze Paul Meijs ontmoette. Het verhaal gaat, dat Meijs na afloop van Enny's spreekbeurt opstond en haar vroeg of ze al een plan had. Verder dan het verzamelen van oud papier of van de 'Sunlight-punten' op de dozen zeepoeder van dat merk, was ze met haar clubje niet gekomen, antwoordde ze. Waarop Paul Meijs zei: 'Went v'r jet dunt dan dunt v'r 't jot!'²⁴ Met die woorden gaf hij het startsein voor een levendige discussie die nog diezelfde ochtend resulteerde in de eerste ruwe plannen voor wat de 'Melkactie Sicilië' zou gaan heten. Toen Enny Wolak die dag naar huis fietste wist ze dat ze een aantal geestverwanten had ontmoet en dat haar plan werkelijkheid zou worden.

De Melkactie voor Sicilië

Voor de KVP-Jongeren kwam het voorstel van Enny Wolak als geroepen. De zomervakanties waren al lang en breed voorbij en er waren nog geen plannen gemaakt voor de jaarlijkse kerstactie. Omdat de tijd drong nam Paul Meijs het heft in handen en verdeelde hij de taken. Het plan was simpel: in korte tijd moest heel Kerkrade op de hoogte worden gebracht van de noodsituatie in Sicilië en dienden er voldoende manschappen te worden geworven om een grootscheepse inzamelingsactie te kunnen houden. Terwijl zijn 'eigen' jongeren een folder ontwierpen, wist hij, gebruik makend van zijn omvangrijke netwerk, een groot deel van de Kerkraadse lagere scholen en jeugdverenigingen te bewegen tot het verlenen van bijstand. Op woensdagmiddag 17 december, dwarrelde in elke Kerkraadse woning een folder op de mat, die met zijn wervende tekst en

²⁴ 'Als we iets doen, dan doen we het goed'. A.G.L. Bijnens-Wolak, 'Toespraak', in: *Jubileumboek ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van S.O.S. Wereldhandel* (Kerkrade 1984) 7.

zijn foto's van ondervoede kinderen, een indringend beroep deed op het 'kerstgevoel'. Spoedig, zo lieten de jongeren weten, zouden ze weer langs komen, met een collectebus. Tezelfdertijd publiceerden zowel het *Limburgsch Dagblad* als de *Zuid-Limburger* omvangrijke artikelen over de op handen zijnde actie, waarbij in ronkende bewoordingen werd opgeroepen gul te geven.¹²

Op 21 december 1958 was het zover. Tussen twaalf en vier togen de leden van de Kerkraadse KVP-Jongerenafdeling en van de club 'Dit is leven' gewapend met collectebussen op pad. Paul Meijs en Enny Wolak bemanden het tijdelijke coördinatiecentrum dat ten huize van de laatste was ingericht. Toen daar 's avonds de balans werd opgemaakt bleek een bedrag van f. 3.289,60 te zijn opgehaald. Die nacht sliepen pa en ma Wolak met de opbrengst in een schoenendoos onder het bed. Daar was het veilig. Toen Alain Godon enkele dagen later vernam van het succes van de actie besloot hij meteen al liftend af te reizen naar Kerkrade. Paul Meijs, gepokt en gemazeld als voormalig KVP-propagandist, zag hierin een uitstekende p.r.-mogelijkheid. Hij regelde een zaaltje in het Volkshuis en nodigde de Limburgse pers en iedereen die aan de actie had mee geholpen uit voor een feestelijke bijeenkomst op 4 januari. Na de symbolische aanbieding van de 3240 blikken melkpoeder aan Alain Godon, maakte Meijs bekend dat de Kerkraadse jongeren, gesterkt door het succes, besloten hadden hun acties voort te zetten. Nog diezelfde middag werd er een 'Komitee S.O.S., Steun Onderontwikkelde Streken' opgericht. Paul Meijs werd tot voorzitter benoemd, Enny Wolak, inmiddels toegetreden tot de KVP-JO., tot algemeen secretaresse en Frans Roukens tot penningmeester. Kapelaan Joosten van de St. Lambertusparochie fungeerde als geestelijk adviseur. Op tweede paasdag, zo lieten zij weten, zou de volgende 'bliksemactie' gehouden worden. Tot die tijd zouden ze zich met organisatorische zaken bezig houden.

De Stichting S.O.S. en de strijd tegen het communisme

Sedert het einde van de Tweede Wereldoorlog waren de Verenigde Staten en haar Europese bondgenoten enerzijds en de Sovjet-Unie en de daarmee verbonden satelliet-staten anderzijds, steeds heftiger tegenover elkaar komen te staan in wat de 'Koude Oorlog' was gaan heten. Toen Mao Zedong na een bloedige burgeroorlog in 1949 de Chinese Volksrepubliek proclameerde en er spoedig ook elders in Zuid-Oost Azië onrust uitbrak, groeide in het Westen de overtuiging dat het communisme de wereld dreigde te overspoelen. Vanaf dat moment verschenen er steeds vaker verontruste artikelen in de Nederlandse dagbladen waarin de vrees werd uitgesproken dat de zogenaamde onderontwikkelde gebieden weerloos waren tegen de propaganda uit Moskou. Het waren met name ook de kerken die niet moe werden hun gelovigen te wijzen op het gevaar van de oprukkende 'rode horden'. De Limburgse clerus was in dat opzicht bijzonder actief. In de jaren vijftig trok een lange stoet predikers, meest missiepaters op verlof, langs de Limburgse kerken, gemeenschapshuizen en marktpleinen met de boodschap de rijen te sluiten en de beurs te openen voor

¹² *Limburgsch Dagblad*, 5 en 20 december 1958; *Zuid-Limburger*, 5 december 1958.

de bedreigde missiegebieden. Een van de meest bekende predikers uit die tijd, Pater Leppich, een Duitse jezuïet met de bijnaam 'Draufgänger Gottes', wist in de zomer van 1959 in elke Limburgse stad die hij aandeed duizenden toehoorders te trekken.¹³ Vrijwel wekelijks verschenen er ingezonden stukken en paginagrote artikelen in de Limburgse pers, die in steeds schrillere kleuren verhaalden over armoede, honger en de nobele strijd van de 'frontsoldaten in habijt'.

Ook de KVP en de KVP-Jongeren zagen het als hun taak te wijzen op het gevaar dat de hongerende massa's in de wereld bedreigde. Het lijkt erop dat via hen ook Paul Meijs, die zich bij zijn charitatieve bezigheden tot dan toe nog nooit in politieke zin had uitgelaten, en zijn Kerkraadse clubje, gedwongen werden stelling te nemen. Waarschijnlijk tegen heug en meug, al verschaffen de bronnen hierover geen duidelijkheid.¹⁴

Het bleef lang stil rond het comité-S.O.S. Van de bij de oprichting aangekondigde paasactie werd nooit meer iets vernomen. In juni 1959 plaatste de Joker, het maandblad van de KVP-Jongeren in Limburg, een artikel waarin de door pater Leppich verwoorde stelling: 'In de mate dat wij falen, wint het communisme', nadrukkelijk werd onderschreven. Waar iedereen het voornamelijk bij praten liet, pleitten de jongeren voor daden. Vervolgens werd een, zij het indirecte, link gelegd tussen de bestrijding van het communisme en het comité-S.O.S., dat inmiddels een stichting in wording bleek te zijn: 'Uw kringbestuur heeft dit begrepen en heeft bij voorbaat reeds alle medewerking toegezegd. Er is zelfs al veel meer gebeurd. Er is een Stichting in wording. De Stichting S.O.S. (Steun Onderontwikkelde Streken). Deze Stichting stelt zich ten doel de honger in deze gebieden te bestrijden. Maar wat veel mooier is, dat is het feit, dat deze Stichting is voortgekomen en gedragen wordt door onze politieke jongerenorganisatie. Op volle toeren wordt aan de voorbereiding gewerkt. Wees ervan overtuigd, dat straks ook op jou een beroep wordt gedaan. Geef je medewerking spontaan! Heb dan het beeld van die hongerende moeder voor ogen, met het communistische spook op de achtergrond. (...) Het werk dat gedaan wordt, dat gedaan is, is een werk van christelijke naastenliefde, een werk van christenplicht. Een werk ook van effectieve afweer van het communisme'.¹⁵

De 'senioren' dreigden evenwel roet in het eten te gooien. Al jaren was het de kaderleden van de partij een doorn in het oog dat de verschillende jongerenafdelingen vooral bezig waren met 'actie voeren'. In hun ogen dienden de jongeren zich veel meer met de 'echte' politiek bezig te gaan houden.¹⁶ In augustus kondigde het Partijbestuur een reorganisatie van de KVP-JO aan, die erin voorzag de jongeren strakker hiërarchisch in te kaderen. Voortaan zouden de programma's van de verschillende jongerenafdelingen door een landelijke centrale jongerengroep, en op kringniveau door een kringjongerengroep worden

¹³ *Limburgsch Dagblad*, 8 en 9 juli 1959; *De Nieuwe Limburger*, 8 en 9 juli 1959.

¹⁴ E. Bijmens-Wolak zegt tijdens interview van 29-2-2000, dat S.O.S. zich vanaf het allereerste begin niet-partijgebonden verklaarde.

¹⁵ *Joker*, Maandblad van de K.V.P.-Jongeren in Limburg 4 (juni 1959) 2.

¹⁶ *Joker*, Maandblad van de K.V.P.-Jongeren in Limburg 4 (november 1959) 2.

Het voormalige Ursulinenklooster, Holzstraat 19, Kerkrade, werd in 1967 deels als kantoor en magazijn in gebruik genomen (foto 1952, uit: R. Zwaak, Kerkrade in de jaren '50, 1991).

samengesteld. Lukraak actie voeren was er niet meer bij. In heel Limburg kwamen de KVP-Jongeren tegen de aangekondigde plannen in het geweer. Nergens waren de protesten heviger dan in Kerkrade. Niet verwonderlijk, want juist de afdeling Kerkrade had zich altijd het meest actie-bereid getoond. Op 13 september werd in het Kerkraadse Volkshuis een grote 'protestmeeting' gehouden, alwaar Paul Meijs liet weten dat hij zijn functie binnen de jongerenorganisatie neerlegde¹⁷

Het vertrek van de 'grote stuwcr en initiatiefnemer' bracht een ware exodus van leden op gang. Maar de getrouwen onder de KVP-jongeren bleken geenszins van plan hun acties op te geven. In eendrachtige samenwerking met Paul Meijs, die nu niet langer geacht werd de jongeren in de door het partijbestuur gewenste richting te sturen, werd ijverig voortgewerkt aan de oprichting van de stichting S.O.S. Op 6 oktober 1959 wist het *Limburgsch Dagblad* te melden dat de Stichting S.O.S. een feit was. Het Kerkraadse initiatief, zo berichtte de krant, was uitgegroeid tot een Limburgse aangelegenheid. Naast Paul Meijs, Enny Wolak en Frans Roukens, respectievelijk voorzitter, secretaresse en penningmeester van de nieuwe stichting, traden Jo Schleypen, de kringvoorzitter van de KVP-JO. in Limburg, Sjo Drummen, voorzitter van de KVP-JO. Statenkring Gulpen en Sjra Beterams, voorzitter van de KVP-JO. Statenkring Horst, op als leden. S.O.S. stond officieel op eigen benen, maar bleef bij gebrek aan een eigen apparaat, in feite opereren onder de vlag van de KVP-Jongerenorganisatie. Het KVP partijbestuur, in heel het land geconfronteerd met een uittocht van jeugdleden, had inmiddels besloten de verregaande hervormingsplannen aanzienlijk af te zwakken. Het blijven varen onder de vlag van de KVP-Jongerenorganisatie betekende wel dat

¹⁷ *De Nieuwe Limburger*, 10-9-1959.

de enkele maanden eerder in de Joker geformuleerde politieke doelstelling, 'de bestrijding van het communisme', gehandhaafd bleef, zij het in afgezwakte vorm. De *Maas- en Roerbode* formuleerde het zo: 'Doel van de Stichting S.O.S. is de honger te lenigen in de vele onderontwikkelde gebieden en de drijfveren moeten gezien worden als 1. daad van christelijke naastenliefde; 2. door middel van het lenigen van de honger de bewoners uit de greep van het communisme te houden'.¹⁸

Op zoek naar geschikte doelen voor toekomstige S.O.S.-acties, was Paul Meijs nog vóór de oprichting van de stichting in contact getreden met het Centraal Missie Commissariaat in Den Haag. De directeur van dit eerbiedwaardige instituut, pater J.B. van Croonenburg c.s.s.p., reikte hem een groot aantal adressen aan van missieposten die wel wat hulp konden gebruiken. Ook hadden enkele missionarissen die in het moederland van hun welverdiende vakantie genoten en van het bestaan van S.O.S. op de hoogte waren gesteld, de weg naar de woning van de familie Meijs in de Pannesheiderstraat weten te vinden. Hun bedes om hulp en de adviezen uit Den Haag stijsden Paul Meijs en de zijnen in hun overtuiging dat actie meer dan ooit geboden was. Drie concrete hulpvragen, zo had pater Van Croonenburg hen duidelijk gemaakt, riepen om voorrang. In Tefé, midden in het uitgestrekte Amazonegebied, 'de groene hel van Brazilië', smeekte een missiepater om melkpoeder voor zijn hongerende gemeenschap. Een andere pater, werkzaam onder de paria's van Sirvel, India, had verzocht om een geldelijke bijdrage in de bouw van een coöperatieve beendermeelfabriek en van een eenvoudige leerlooierij. En in Kameroen waren het de missionarissen zelf die hulp nodig hadden: door vitaminegebrek waren ze niet in staat naar behoren te functioneren. Een zending blikgroenten zou hen weer op weg helpen.¹⁹ Wellicht enigszins overmoedig geworden door het grotere potentieel aan mankracht - S.O.S. werd nu immers gedragen door alle afdelingen van de Limburgse KVP-JO - besloten Paul Meijs en de zijnen de handschoen op te pakken en de drie hulpvragen tegelijk te beantwoorden. Een gigantische klus: een bedrag van minstens twintigduizend gulden moest bij elkaar gebedeld worden. Terstond organiseerde Meijs zijn 'stoottroepen'. De drie stichtingsleden, Jo Schleypen, Sjo Drummen en Sjra Beterams kregen de vrije hand om in hun regio's inzamelingsacties op touw te zetten. Geassisteerd door Enny Wolak en de Kerkraadse KVP-JO., nam Meijs de organisatie van acties in Kerkrade en omgeving op zich. Alles en iedereen wist hij met zijn grenzeloze enthousiasme en optimisme voor zijn karretje te spannen. Kajotters en kajotsters, verkenners, gidsen en de leerlingen van diverse lagere scholen, heel de jeugd van Kerkrade trok gewapend met collectebussen door de straten. Hijzelf ging voorop en was iemand huiverig om te geven, dan praatte hij die persoon eenvoudig het geld uit de beurs.

¹⁸ *Maas- en Roerbode*, 7-10-1959.

¹⁹ *Zuid-Limburger*, 7-10-1959.

Ondanks al die inspanningen bleven de opbrengsten mager. Met collecteren alleen, zo werd duidelijk, zouden ze hun doel nooit bereiken. Paul Meijs, die alles las wat ook maar zijdelings met 'de missie' te maken had, besloot tegen het einde van het jaar contact op te nemen met 'Misereor' in Aken. Deze Duitse bischoppelijke organisatie, zo wist hij, beschikte niet alleen over een goed georganiseerd netwerk van missionarissen en hulpverleners, maar ook over zeer ruime fondsen. Een gouden greep: 'Misereor' bleek bereid mee te betalen aan de totstandkoming van de beendermeelfabriek en de leerlooierij in India en stelde daarnaast haar hele netwerk beschikbaar, waardoor het mogelijk werd hulpaanvragen ter plaatse te toetsen. Gesterkt verdubbelden de Kerkraadse jongeren hun inspanningen. Aan het begin van het nieuwe jaar werden overal in Limburg jeugdverenigingen en scholen benaderd en bereid gevonden mee te werken. Het geheel werd ondersteund door een serie artikelen in de Limburgse dagbladen en in het maandblad van de Limburgse KVP-JO; artikelen die duidelijk de hand van Paul Meijs verraden.

De kaderleden van de Limburgse KVP waren nog steeds niet erg ingenomen met de inspanningen van 'hun' jeugdleden voor S.O.S. Ook de kerk had inmiddels kritiek laten horen. S.O.S., zo werd gezegd, begaf zich te veel op het terrein van de missie. Meijs voelde zich geroepen die kritiek in de pers te weerleggen.²⁰ Zijn woorden wisten het KVP-kader echter niet te overtuigen. Toen de Limburgse KVP-functionarissen en de KVP-fractieleden in de Eerste en Tweede Kamer in 1960 werden aangeschreven met het verzoek begunstiger te worden van S.O.S., waren de reacties nogal zuinig.²¹ Later dat jaar ontving secretaresse Enny Wolak een brief van het landelijke KVP-bestuur, waarin het de Stichting S.O.S. te verstaan gaf zich te distantiëren van verdere acties die op het terrein van de missie lagen. Dit was voor Paul Meijs, Enny Wolak en Frans Roukens het sein om de banden met de KVP door te snijden. De contacten met de jongerenorganisatie bleven evenwel gehandhaafd. Vanaf dat moment is er nooit meer sprake geweest van een politieke motivering voor hun werk. De 'strijd tegen het communisme' moesten anderen maar uitvechten.

De periode 1960-1967

Fondsenwerving

Begin 1960, in het februarinummer van de *Joker*, ontvouwde Paul Meijs zijn gedachten over wat het betekende christen te zijn, over de hulp aan onderontwikkelde gebieden en de rol die hij daarin zag weggelegd voor de stichting S.O.S. Deze gedachten vormen tot op de dag van vandaag de ruggengraat in het denken en doen van de beweging voor eerlijke handel met de Derde Wereld. 'De steun, die S.O.S. wil bieden betreft niet zozeer het stillen van honger. Dat is immers steun die slechts over een zeer korte tijdsperiode effect sorteert. Daar zit niets blijvends in. Vandaag te eten. Morgen het oude liedje: Honger. Deze steun

²⁰ *Limburgs Dagblad*, 3-12-1959.

²¹ Archief Fair Trade te Culemborg (voortaan afgekort als AFT). Verslag over het jaar 1960.

zou het hongersterven uitstellen van vandaag op morgen. Meer niet. De steun die S.O.S. wil geven bestaat uit steun bij de aanpak, de opbouw en daarna de instandhouding van een gezonde economie daar ter plaatse. Daarvan alleen kunnen de bewoners van de onderontwikkelde gebieden uiteindelijk heil, meer blijvend heil verwachten. [...] Bovendien zijn de mensen uit de onderontwikkelde streken met deze steun straks in staat op hun eigen (economische) benen te staan. En daarop dient al onze steun gericht te zijn'.²² Geen incidentele noodhulp meer, maar het bevorderen van zelfredzaamheid, zo mag de nieuwe filosofie van Paul Meijs en de zijnen worden samengevat.

Met het toenemen van het aantal hulpaanvragen werd het noodzakelijk de geldinzamelingen een bredere en meer solide basis te verlenen. Beproefde actiemiddelen als collectes, tombola's en fancyfairs bleven nog geruime tijd in zwang, aangevuld met de verkoop van loten, lucifers, ballpoints, paaseieren, oliebollen en formulieren van de Wereldmissietoto. Eind 1960 werd gestart met een geheel nieuwe manier van geld inzamelen, die spoedig zou uitgroeien tot een actie van nationale omvang. Paul Meijs had het plan opgevat om alle girorekeninghouders in Nederland aan te schrijven en te vragen bij te dragen aan de leniging van de honger in de wereld. Daartoe ontwierp hij een folder die duidelijk de intentie had de gemoedsrust van de burger te verstoren zodat deze uit schuldgevoel de beurs zou trekken.²³ Die opzet slaagde volledig. Het resultaat van een eerste proef onder alle girorekeninghouders in Kerkrade was van dien aard dat begin 1961 werd besloten de rest van de provincie bij de actie te betrekken. Opnieuw met succes. Spoedig daarna werd de giroactie ook buiten de provinciegrenzen geïntroduceerd. Eerst in vijf willekeurig gekozen plaatsen (Den Haag, Winterswijk, Volendam, Oisterwijk en Drachten), daarna in de rest van het land. Het geheel werd ondersteund door een aantal radiopraatjes van pater Van Croonenburg via de K.R.O.²⁴

Natuurlijk was het ondenkbaar dat het handjevol S.O.S.-ers in hun vrije tijd in staat zouden zijn alle zeventienhonderdduizend girorekeninghouders die Nederland op dat moment rijk was aan te schrijven. Paul Meijs had berekend dat alleen al het schrijven van de enveloppen zeventienhonderdduizend manuren zou kosten. De leerlingen van een groot aantal Limburgse middelbare scholen werden bereid gevonden dit karwei voor hun rekening te nemen.²⁵ En 's avonds, vaak tot diep in de nacht, kwamen Paul Meijs, Enny Wolak, Frans Roukens en een aantal hulpkrachten bij elkaar om folders te vouwen en enveloppen te vullen. Het was, naar verluidt, een mooie tijd waarin hard gewerkt werd, maar ook veel gelachen. In 1960 bracht de actie onder de girorekeninghouders f 1.325,50 op. In 1961, op het hoogtepunt van de actie, brachten diezelfde girorekeninghouders maar liefst f 116.679,04 bij elkaar; bijna 90 procent van alle inkomsten van de stichting. In 1962 bedroegen de inkomsten uit donaties f 78.054,40, in 1963:

²² *Joker*, Maandblad van de K.V.P.-Jongeren in Limburg 5 (februari 1960) 1-2.

²³ *De Nieuwe Limburger*, 8-12-1960.

²⁴ *Maas- en Roerbode*, 4-1-1961.

²⁵ *De Nieuwe Limburger*, 28-1-1961.

Het magazijn van Fair Trade in Culemborg. (Foto Jubileumnummer Handelskrant 40 jaar Fair Trade 1999)

f 41.657,49 en in 1967: f 52.313,78. Wie eenmaal een bijdrage had gestort werd steeds opnieuw aangeschreven. Met veel donateurs ontstond een vaste relatie.

De groei van de inkomsten ziet men weerspiegeld in het totaalbedrag dat jaarlijks aan de verschillende projecten in de 'onderontwikkelde gebieden' werd besteed. In 1960 konden nog slechts drie projecten worden gerealiseerd, voor een bedrag van f 8.236,-. In 1961 besteedde S.O.S., in eendrachtige samenwerking met 'Misereor', f 100.100,- aan in totaal acht projecten, variërend van de bouw van een ziekenhuis en de inrichting van enkele schooltjes en werkplaatsen, tot de aankoop van een veestapel. Ook in de daaropvolgende jaren werd steeds voor om en nabij de f 100.000,- geïnvesteerd in projecten in Afrika, Azië en Zuid-Amerika.²⁶

De Stichting S.O.S. onderscheidde zich van andere organisaties op het terrein van de ontwikkelingshulp doordat zij uitsluitend initiatieven of projecten financierde die zich na een eenmalige investering zelf konden bedruipen. Daarbij werd nooit vrijblijvend geld geschonken. De hulp geschiedde op basis van renteloze leningen, die al naar de gebleken rentabiliteit van het project, na een bepaald aantal jaren geheel of gedeeltelijk moesten worden afgelost óf in een schenking konden worden omgezet. Om in contact te blijven en om enig toezicht uit te kunnen oefenen, werd de projecthouders gevraagd om elk half jaar een rapport in te dienen over het verloop van hun onderneming. Na ont-

²⁶ AFT, Jaarverslagen 1960-1966.

vangst van een rapport werd meestal een van tevoren bepaald bedrag van de lening afgeboekt en omgezet in een gift. Het merendeel van de uitstaande leningen werd zo, na verloop van enkele jaren, geheel of gedeeltelijk uit de boeken geschrapt.²⁷

De beoordeling van aanvragen - elke aanvrager diende een uitgebreide vragenlijst in te vullen - en van de halfjaarlijkse verslagen vergde steeds meer tijd. In de loop van 1961 werd daarom besloten om naast het werkbestuur, gevormd door de drie oprichters, een Commissie Beoordeling Projecten te gaan vormen. Paul Meijs wist een 'aantal representatieve figuren uit Limburg' te bewegen zitting te nemen in deze commissie, die tot taak kreeg alle binnengekomen aanvragen te beoordelen en te toetsen aan de doelstellingen van S.O.S.²⁸ Hoewel geen van hen bijzonder was ingevoerd in de ontwikkelingsproblematiek, beschikten zij wel allen over kennis en ervaring die voor bepaalde deelaspecten van belang waren. Aangestoken door het enthousiasme, de gedrevenheid en het idealisme van Meijs en de zijnen, werden de commissieleden spoedig volwaardige bestuursleden van de Stichting S.O.S.²⁹

Het effect van de giroactie was tegen het einde van 1962 grotendeels weggeëbd. Het aantal hulpvragen bleef evenwel stijgen, zo ook de hoogte van de aangevraagde kredieten. Een drietal nieuwe acties moest S.O.S. daarom opnieuw onder ieders aandacht brengen. Begin 1963 werden honderdduizend nieuwe folders verstuurd naar evenzoveel adressen verspreid over het land, met de bede één gulden over te maken op het gironummer van S.O.S. Vrijwel gelijktijdig met de folderactie ontvingen alle Nederlandse artsen, specialisten en verpleegkundigen een oproep bij te dragen aan de bouw van een ziekenhuis in Nyassaland. Later dat jaar werd een 'noodkistenactie' gepland. De bedoeling van deze actie was dat zes kisten onder muzikale begeleiding langs alle steden en dorpen van Limburg zouden worden gevoerd, 'met de opzet dat zij dagelijks tot aan de nok toe zullen worden gevuld'. Met pecunia wel te verstaan! Tezelfdertijd zouden alle telefoonabonnees in de plaats waar de kist zich op dat moment bevond, onder het motto 'Telefoon voor u', per telefoon worden aangespoord een bijdrage te leveren.³⁰ Het spectaculaire 'noodkistenplan' is nooit gerealiseerd; er kleefden teveel praktische bezwaren aan de uitvoering. Ook de telefoonactie werd bijgesteld. Het kleine clubje vrijwilligers bleek simpelweg niet in staat alle Limburgse telefoonabonnees persoonlijk aan te spreken. Besloten werd ook nu weer het vertrouwde en beproefde actiemiddel in te zetten: de folder. Alle acties hadden ook dit keer weer het gewenste resultaat. Het ziekenhuis in Nyassaland kon, mede dankzij een substantiële bijdrage van 'Misereor', gerealiseerd wor-

²⁷ AFT, Jaarverslag 1961. Ook: *Wereldhandel* 1 (1973) 2.

²⁸ Het jaarverslag over 1961 noemt als leden van de Stichting S.O.S.: ir L. Sauter, drs J.H.J. Drenth, W. Meijs, J. de Vries, E. Hermans en als adviseurs: J.B. van Croonenburg Cssp en J. Peters. Eerst in het jaarverslag over 1963 wordt de Commissie Beoordeling Projecten officieel opgevoerd, leden: E. Wolak, ir L. Sauter, drs J.H.J. Drenth, drs J.J. Coenen, drs J.J. Pagen en drs J.J.F. Cremers.

²⁹ *De Nieuwe Limburger*, 9 mei 1961; *Limburgs Dagblad*, 8 juli 1961; AFT, Jaarverslag 1963.

³⁰ *De Nieuwe Limburger*, 6 december 1962; *Limburgs Dagblad*, 6 december 1962; *De Zuid Limburger*, 6 december 1962.

Opening van het hoofdkwartier van S.O.S. door burgemeester Drs Gijsen. (Foto Weekblad "De Zuid Limburger" donderdag 3 november 1977)

den. In Brazilië en Suriname konden een aantal landbouwscholen worden bekostigd, in Macau verrezen een aantal werkplaatsten voor Chinese vluchtelingen en in Tanganyka konden woningen en een irrigatiesysteem worden aangelegd.³¹

Om het bestuur te ontlasten van de vele routinewerkzaamheden op administratief gebied, werd in de loop van 1962 besloten een betaalde kracht in dienst te nemen. In een woonhuis aan de Onze Lieve Vrouwestraat in Kerkrade werden twee kamers gehuurd en als kantoorruimte in gebruik genomen. Op 19 januari 1963 vond de officiële opening en inzegening plaats van het nieuwe, uiterst sober ingerichte, hoofdkwartier van S.O.S. Ten overstaan van alle medewerkers, de pers, de burgemeester en vertegenwoordigers van het Kerkraadse bedrijfsleven, ging Paul Meijs nog eens uitgebreid in op de filosofie van S.O.S. 'Onze Stichting S.O.S. hanteert als enig motief voor de hulpverlening: de Christelijke liefde tot de naaste. Daarom verleent zij daar hulp waar deze het meest noodzakelijk is en waar ze het best tot gelding kan komen. Dit gecombineerd met het feit, dat S.O.S. zelf geen initiatieven neemt, deze slechts stimuleert en financiert, verklaart op zichzelf reeds, dat onze contacten met de missie veelvuldig en uitermate hartelijk zijn. Wij wensen hiermede op geen enkele wijze een voorkeur te demonstreren voor projecten van missie, ieder ander initiatief van zending of van wie dan ook, kan evenzeer op onze volle sympathie en zo mogelijk financiële steun rekenen, mits vallend binnen de doelstelling van onze Stichting'.³²

De vaste kracht hield het na enkele maanden voor gezien en nam ontslag. Het zuinige loontje en de spartaanse werkomstandigheden bleken niet bevorderlijk voor het ontstaan van een vruchtbare werkrelatie. Vanaf maart 1963 namen Paul Meijs, Enny Wolak en alle andere 'hulptroepen' het administratieve werk zelf maar weer ter hand. Dat de S.O.S.-ers niet stil zaten, zou spoedig blijken.

³¹ *De Zuid-Limburger*, 24 september 1964.

³² Knipselcollectie P. Meijs, manuscript van de toespraak bij de opening van het kantoor van S.O.S. (19 januari 1963); *De Nieuwe Limburger*, 21 januari 1963.

Het eerste bedrijfspand van SOS in de Holzstraat 82 te Kerkrade. (Foto coll. Fair Trade Culemborg)

Rond het midden van het eerste lustrumjaar werd in alle Limburgse dagbladen een nieuw grootscheeps 'drukwerkoffensief' aangekondigd. Maar liefst vijfhonderdduizend nieuwe folders lagen klaar om verstuurd te worden, in wat de ultieme poging moest worden om nog gedurende 1964 het miljoen gulden aan verstrekte kredieten vol te krijgen.³³ Ook al bleek dit laatste te hoog gegrepen, toch leverde de actie weer een groot aantal nieuwe donateurs op. In de loop van 1965 en 1966 konden met de ter beschikking gestelde gelden enkele nijverheidsscholen en landbouwprojecten worden gerealiseerd in India en Pakistan.

Aan het eind van 1964 besloot Paul Meijs zijn partijactiviteiten binnen de KVP te beëindigen, al bleef hij nog lid van Provinciale Staten.³⁴ Dat dit besluit niet alleen door zijn vele drukke werkzaamheden werd ingegeven, laat zich raden. Al langer was hij teleurgesteld in zijn starre en conservatieve partijgenoten. Zo had hij zich in een interview voor een van de Limburgse dagbladen laten ontvallen dat in het partijkader nog maar weinig idealisme te bespeuren viel. Kranige aanpakkers, aldus Meijs, mensen die bereid waren het vuile werk te doen, werden node gemist.³⁵ Lang bleef hij niet buiten spel staan, zijn missie was immers nog lang niet volbracht. Begin 1968 stond hij samen met enkele geestverwanten

³³ *De Nieuwe Limburger*, 6 augustus 1964; *Limburgs Dagblad*, 5 augustus 1964.

³⁴ Knipselcollectie P. Meijs, blad en datum onbekend (1964).

³⁵ *De Nieuwe Limburger*, 27 oktober 1964.

uit de vroegere KVP-JO, mensen die ook bij de ontwikkeling van S.O.S. betrokken waren geweest of nog steeds betrokken waren, aan de basis van een nieuwe landelijke progressieve partij: de Politieke Partij Radikalen (P.P.R.).³⁶ In 1970 werd hij voor deze partij gekozen tot lid van de Kerkraadse gemeenteraad, een functie die hij tot 1982 zou blijven vervullen.

Een nieuwe werkwijze gloort

Onder de projecten die S.O.S. gefinancierd had bevonden zich een aantal die op productie gericht waren. Juist zij werden geacht een deel van het ter beschikking gestelde geld terug te betalen. Soms al binnen één jaar na de totstandkoming van een dergelijk project ontving het bestuur van S.O.S. signalen waaruit bleek dat de 'partners' de grootste moeite hadden het hoofd boven water te houden. Anderen groeiden tot een bepaald niveau en bleven vervolgens steken. Navraag leerde stevast dat de producenten hun producten in eigen omgeving niet tegen een redelijke prijs konden slijten. S.O.S. had wel de voorwaarden geschapen voor een kwalitatief goede en geregelde productie, maar door het ontbreken van een afzetmarkt schoten de producenten er niet veel mee op. In Kerkrade brak men zich het hoofd over de vraag hoe dit probleem kon worden opgelost. Pater Laurens Bohnen, een salesiaan werkzaam in een sloppenwijk van Port-au-Prince op Haïti, bracht uitkomst.³⁷ Bohnen had in de loop der jaren diverse kredieten ontvangen waarmee hij een naaiatelier en een houtsnijwerkplaats had ingericht. Op die manier verschaftte hij werk en genereerde hij inkomsten voor enkele van zijn schooltjes. Toen de pater een veertigtal arbeiders in dienst had raakte de lokale afzetmarkt verzadigd. Een groot deel van de productie dreigde in handen te vallen van slechtbetalende opkopers en louche tussenhandelaren. Pater Bohnen zag zijn levenswerk bedreigd. In 1966 schreef hij Paul Meijs een brief, waarin hij zijn probleem omstandig uit de doeken deed en vervolgens vroeg of hij de leningen in natura kon afbetalen. Paul Meijs, die in pater Bohnen een geestverwant herkend had en al jaren een hartelijke correspondentie met hem onderhield, besloot zijn vriend te helpen. In 1966 werd overeengekomen dat Bohnen, bij wijze van proef en op kosten van S.O.S., een lading houten beeldjes naar Kerkrade zou verschepen die Paul Meijs vervolgens aan de man zou trachten te brengen. Die proef slaagde wonderwel. In een mum van tijd had Meijs, een rasverkoper, de beeldjes aan de man gebracht. Lag de oplossing van het probleem wellicht hier in Nederland, in het rijke Europa? Paul Meijs dacht van wel; een plan begon te dagen. Diverse besprekingen met andere organisaties voor ontwikkelingshulp in binnen- en buitenland, Misereor voorop, volgden. Ook zij kampten met dezelfde problemen

³⁶ Het betreft hier drs J.J.G. Tonnaer, op dat moment burgemeester van Schinveld en drs J.J.H. Cremers uit Sittard, adjunct-secretaris en later adjunct-directeur van het Limburgse Groene Kruis. In de jaren 1950 waren beiden voorzitter van de KVP-JO in respectievelijk Kerkrade en Sittard. J.J.H. Cremers is ruim twintig jaar bestuurslid van S.O.S. geweest.

³⁷ Voor een portret van pater Laurens Bohnen zie: F. Geraets, *Boven het maaiveld. 100 potretten van markante Limburgers uit de twintigste eeuw*, (Weert 1999) 27-30.

en ook zij waren van mening dat er een grote behoefte bestond aan een Europese verkooporganisatie. Van de reguliere handel hadden ideële instellingen niet veel te verwachten, die stond slechts winstmaximalisatie voor. Andere kanalen waren er niet of nauwelijks, op wat beperkte initiatieven van toevallige groepjes na. Zelf doen, luidde het devies. "Misereor" wist ook hoe: door rechtstreeks in contact te treden met de individuele producenten, met de in de ontwikkelingslanden steeds veelvuldiger voorkomende coöperatieven of met andere verkoopbemiddelende organisaties die werkten aan de lotsverbetering van de mensen ter plaatse. Het bestuur van S.O.S. besloot de mening te peilen van een aantal organisaties in Midden- en Zuid-Amerika, waar met steun van 'Misereor' het coöperatieve verkoopsysteem al heel behoorlijk was uitgebouwd. Die bleken zonder uitzondering enthousiast over eventuele steun vanuit Europa. Veel coöperaties kampten immers met moeilijkheden. Door gebrek aan ervaring en de concurrentie van commerciële bedrijven was hun toekomst ongewis. Eind 1966 hakte Paul Meijs de knoop door. In overleg met zijn echtgenote, zijn vrienden in het bestuur en zijn adviseurs in Aken, besloot hij zijn baan bij Mignon de Blok op te geven om per 1 januari 1967 full-time in dienst te treden van de Stichting S.O.S. Een S.O.S. dat voortaan een andere koers zou varen.

De periode 1967-1973

Handel

De start van 'het nieuwe S.O.S.' was moeizaam. Hoewel reeds in februari contacten werden gelegd met coöperaties en produktiegroepen in diverse ontwikkelingslanden, kon pas in juli met de verkoop van de eerste partij goederen worden begonnen. Veel producenten bleken niet voorbereid op export naar Europa. Bovendien moest rekening worden gehouden met een levertijd van ten minste twee maanden als gevolg van de lange duur van het transport. Begin juli was het dan eindelijk zo ver. Met enige trots maakte Meijs kenbaar dat hij nu in de gelegenheid was iets terug te doen voor al diegenen die de Stichting S.O.S. door de jaren heen hadden gesteund. Tegen een bijzondere prijs, zo luidde het, konden de begunstigers 'bijzonder mooie en exclusieve aanbiedingen' in hun bezit krijgen, variërend van houtsnijwerk uit Haïti, vlechtwerk uit de Filippijnen tot sieraden uit Macau.³⁸ De reacties waren overweldigend, de vraag overtrof het aanbod vele malen.

Met het stijgen van de vraag rezen ook moeilijkheden. Grotere investeringen werden noodzakelijk, terwijl de bestelde artikelen vooruit betaald moesten worden, omdat de meeste producenten niet bij machte waren grotere zendingen uit eigen middelen te financieren. In feite betekende dit een dubbele investering want door de hoge omzetsnelheid diende een voorraad te worden aangehouden die minimaal gelijk was aan de te bestellen hoeveelheden. Tevens bleek dat diverse producenten de bedoelingen van de Stichting S.O.S. verkeerd interpreteerden. Zij brachten prijzen in rekening die in geen enkele verhouding stonden

³⁸ *Handelskrant* 20 (juli 1999) 8.

tot de normale handelsprijzen, al lagen die doorgaans op een zodanig laag niveau dat van een permanente onderbetaling gesproken kon worden. Daar kwam nog bij dat sommige prijzen zeer nadelig beïnvloed werden door een overdaad aan verpakking en inefficiënte verzending. Paul Meijs, inmiddels geassisteerd door een betaalde administratieve kracht, trad frequent met de overzeese partners in contact teneinde een en ander te corrigeren.³⁹

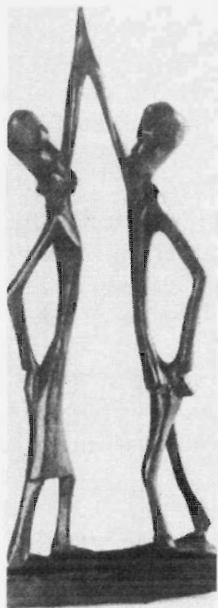
De voorraadvorming en de alsmaar toenemende administratieve werkzaamheden maakten een verhuizing naar een meer doelmatige huisvesting noodzakelijk. Die vond de stichting in het gebouw van de voormalige kleuterschool aan de Holzstraat 19 in Kerkrade. De Ursulinen, die het pand in eigendom hadden, bleken bereid enkele leegstaande klaslokalen te verhuren. De rest van het complex bleef nog geruime tijd in gebruik van de 'Mater Amabilis School'. Meijs' zuinigheid voorkwam dat al te veel geld en tijd werd besteed aan de verbouwing en inrichting. Reeds in oktober 1967 kon het nieuwe onderkomen, bestaande uit twee kantoren en een magazijn, in gebruik worden genomen.

Waren de eerste goederenzendingen nog voornamelijk afkomstig van projecten die door S.O.S. zelf waren gefinancierd, tegen het einde van het jaar nam het aantal verzoeken van zelfstandige productiegroepen om te bemiddelen bij de verkoop van hun producten sterk toe. Veel van dergelijke groepen en coöperaties bestonden nog maar net en konden slechts met moeite het hoofd boven water houden. Navraag leerde dat individuele producenten huiverig waren zich aaneen te sluiten, uit vrees de twijfelachtige gunsten van opkopers en tussenhandelaren te verliezen. In veel gevallen waren de producenten financieel afhankelijk van de opkopers; gebonden aan leningen tegen woekerrentes. Meijs en de zijnen constateerden dat berusting, een gebrek aan geloof in de eigen mogelijkheden, één van de belangrijkste redenen was voor het gebrek aan ontwikkeling. Van verzet tegen de heersende verhoudingen was slechts zelden sprake. De kans was immers groot dat men er nadien nog slechter aan toe was dan voorheen. In S.O.S.-kring groeide de overtuiging dat mensen alleen via het verschaffen van een geregeld bestaan uit hun lethargie konden worden gewekt. Niet langer kon worden volstaan met een incidentele kapitaalinjectie, het ging er nu om werkgelegenheid te creëren en veilig te stellen. Door het garanderen van de verkoop van de producten en het bieden van een behoorlijke prijs zou er een zekerheid en een geloof in eigen kunnen ontstaan, welke men voordien niet of nauwelijks kende. Tevens zou men door middel van voorlichting en educatie de producenten de weg kunnen wijzen naar meer efficiënte productiemethoden en op den duur naar zelfstandigheid.⁴⁰

Mensen leren zichzelf te helpen was nog steeds het uitgangspunt. Daaruit volgde dat alleen organisaties, instellingen of personen, die geen eigenbelang of winst beoogden maar verbetering van het algemeen welzijn, voor S.O.S. acceptabel waren als handelspartners. Bij de keuze van partners speelden nog

³⁹ AFT, Jaarverslag Stichting SOS Kerkrade 1967.

⁴⁰ *Limburgs Dagblad*, 11 september 1969; *Wereldhandel* 1 (1973) 2.

Danspaar. Het eerste beeldje uit Haiti dat in de collectie van SOS werd opgenomen, 1967. (Foto coll. Fair Trade Culemborg)

een aantal andere overwegingen een rol:

- a. de producten moesten handmatig vervaardigd zijn;
- b. de kostprijs diende in hoge mate bepaald te zijn door de factor arbeid en niet door de factor grondstoffen;
- c. de producten moesten rechtstreeks van de producenten betrokken worden;
- d. uitbreiding van huisvlijt of atelierarbeid mocht niet ten koste gaan van andere bronnen van bestaan, meestal landbouw.⁴¹

In 1967, het jaar van overgang, werd voor een totaal van f 52.979,59 aan goederen gekocht uit een zevental Aziatische en Zuid- en Midden-Amerikaanse landen. De verkoop had een opbrengst van slechts f 30.123,10. Een cijfer dat ongetwijfeld hoger was geweest indien alle bestelde goederen op tijd waren gearriveerd. Naast de verkoop van goederen werd aan tien projecten financiële bijstand verleend, waarmee in totaal een bedrag was gemoeid van f 67.552,-. In 1968 was de overgang van een fondsenverstreckende hulpinstelling naar een handelsorganisatie vrijwel compleet. In dat jaar werden nog slechts twee projecten gefinancierd die buiten het terrein van de verkoopbemiddeling lagen. Kosten: f 18.800,-. Aan de import van goederen werd daarentegen een bedrag besteed van f 136.622,08. Er werden voornamelijk zaken gedaan met 'sociale koöperatieve verkooporganisaties' in de partnerlanden. Projecten geïnitieerd door de katholieke missie hadden slechts een bescheiden aandeel in deze cijfers. Met de toegenomen import groeide ook de omzet, deze bedroeg in 1968: f 99.000,-. Nog steeds leunde de verkoop voornamelijk op de ongeveer 25.000 vaste donateurs die de Stichting S.O.S. toen telde. Daarnaast trok Paul Meijs,

⁴¹ AFT, Jaarverslagen Stichting SOS Kerkrade 1967 en 1968.

soms vergezeld van een van de medewerkers of een bestuurslid, met een auto vol beeldjes, aardewerk, sieraden en andere snuisterijen, langs kerken, gemeenschapshuizen en parochiecentra en bracht zijn spullen persoonlijk aan de man.

In 1969, aan de vooravond van het tienjarig bestaan van de stichting, leken de grenzen bereikt. In een interview met het *Limburgsch Dagblad* zei Paul Meijs: 'Steeds krijgen wij opnieuw aanvragen binnen van mensen die ook via de S.O.S. hun spullen aan de man willen brengen. Tot nu toe hebben wij niemand af moeten wijzen, maar als dat zo door gaat worden wij wel gedwongen. (...) Wij zouden eigenlijk over een groter kapitaal moeten beschikken om alle aanvragen te kunnen opvangen'.⁴² Die bede werd vrijwel meteen verhoord. Nog diezelfde maand deed een nieuw fenomeen zijn intrede in Nederland: de wereldwinkel.

Schaalvergroting

De nieuwe manier van omgaan met de ontwikkelingslanden waartoe S.O.S. in 1967 het initiatief nam, was in die tijd hoogst actueel. De tweede wereldhandelsconferentie (UNCTAD), die in 1968 plaats vond in New Delhi, had als motto 'geen hulp maar handel'. De Nederlandse politieke partijen, de nieuwe progressieve partijen D'66 en P.P.R. voorop, plaatsten de problematiek van wat de 'Derde Wereld' was gaan heten nadrukkelijk op de politieke agenda. De verzorgingsstaat had zekerheid en welvaart gebracht, maar ook een groeiend besef dat die welvaart was gebaseerd op een systeem dat de (economische) ongelijkheid in de wereld in stand hield. Met name onder jongeren groeide de kritiek jegens het kapitalistisch vooruitgangdenken met zijn consumptieverslaving.

De jaren 1960 werden getekend door een hoge moraliteit. Het was een bij uitstek 'ethisch' tijdperk, waarin sociale betrokkenheid als een grote deugd gold. Die betrokkenheid strekte zich breed uit, niets minder dan de hele wereld was haar werkterrein. De aandacht voor het lot van mensen in de Derde Wereld, de vrees voor een nucleaire catastrofe, de zorg voor het mondiale leefmilieu, dat alles getuigt daarvan. In dat kader past de oprichting, in 1969, van de eerste wereldwinkel door een groepje 'kritisch-linkse' jongeren in Breukelen. Hoewel de schappen werden gevuld met producten van S.O.S. Kerkrade, stond in deze winkel niet de kassa centraal, maar de stencilmachine. De producten vormden slechts het vehikel voor de verkondiging van 'de boodschap'. Een boodschap die gekenmerkt werd door begrippen als mentaliteitsverandering, bewustwording en emancipatie. De wereldwinkel moest het ontmoetingspunt worden voor alle groeperingen die 'een onvrede voelen ten aanzien van de bestaande maatschappij en die door analyse en informatieverbreiding daaraan daadwerkelijk iets willen veranderen'.⁴³

Het initiatief van de jongeren uit Breukelen sloeg aan. Eind 1970 telde ons land reeds meer dan vijftig wereldwinkels, verenigd in de 'Stichting Wereldwinkel'. Een aantal dat in de maanden en jaren die volgden explosief zou blijven groeien.

⁴² *Limburgsch Dagblad*, 11 september 1969.

⁴³ *Eindhovens Dagblad*, 9 oktober 1970.

Vrijwel gelijktijdig met de introductie van de wereldwinkels in Nederland, begonnen de contacten die enkele jaren tevoren gelegd waren met hulporganisaties in de buurlanden vruchten af te werpen. Vrijwel elke Kerkradenaar ziet Aken en omgeving als zijn achterland, terwijl ook de Belgische grensstreek hem niet vreemd is. Het mag dan ook geen verbazing wekken dat Paul Meijs op zijn rondtochten met koopwaar de Duitse en de Belgische grensstreek niet oversloeg. Ook daar organiseerde hij verkooptentoonstellingen; ook daar wist hij vele, vaak jeugdige, idealisten te enthousiasmeren en tot actie aan te zetten. Organisaties en actiecomités in België als: 'Hulpactie voor Zuid-Amerika', 'Kinderen van de Wereld' en 'Oxfam' klopten steeds vaker bij S.O.S. aan voor adviezen en bijstand. Enny Wolak, die na haar huwelijk in België was gaan wonen, startte met hulp van enkele familieleden en vrienden een eigen S.O.S.-vestiging in Genk. Nog veelvuldiger waren de contacten met het Duitse 'Aktion Dritte Welt Handel', een samenwerkingsverband van katholieke en protestantse jeugdorganisaties waarin onder andere 'Misereor', 'Brot für die Welt', 'Welthungerhilfe', 'Caritas Verband Freiburg', en 'Terre des Hommes Gruppe Deutschland' waren vertegenwoordigd. Vanaf 1969 werd S.O.S. voor al deze organisaties de voornaamste leverancier van goederen uit de ontwikkelingslanden.⁴⁴ Geleidelijk rijpte in Kerkrade het idee om te komen tot één grote West-Europese organisatie voor de handel met de Derde Wereld.

Met de komst van de wereldwinkels en met de op gang komende internationalisering, kreeg de stichting S.O.S. de wind in de zeilen. Het handjevol klaslokalen en het tot magazijn omgebouwde gymlokaal in de voormalige meisjesschool aan de Kerkraadse Holzstraat bleken spoedig te klein. Met toestemming van de zusters Ursulinen werd de inrit langs het gebouw overkapt, een ingreep die de beschikbare magazijnruimte in één klap verdubbelde. Ondanks het uiterst bescheiden karakter van dit 'bouwwerk', vond Paul Meijs de Limburgse commissaris van de koningin, mr dr Ch. van Rooy, bereid om op 9 november 1969 de openingshandelingen te komen verrichten.⁴⁵ Lang bood deze uitbreiding geen soelaas. Luttele maanden later was het magazijn opnieuw tot de nok toe gevuld. De zaken floreerden. In een artikel voor *De Nieuwe Limburger* werd een opgetogen Paul Meijs opgevoerd: 'Het loopt fantastisch. [...] Vorig jaar [1969] hadden we een omzet van f 256.000,-, dit jaar hopen we het half miljoen te halen. Volgend jaar mik ik op het miljoen. [...] op het ogenblik begint de verkoop in Duitsland op gang te komen. [...] We moeten ons magazijn uitbreiden en in Utrecht moet een hulpmagazijn komen, en in Duitsland zullen we drie magazijnen nodig hebben'.⁴⁶

Dat dit bepaald geen grootspraak was kon de oplettende krantenlezer nog geen jaar later zelf constateren: 'De SOS is zo sterk gegroeid dat ze behalve een hoofdmagazijn in Kerkrade nu vier depots in West-Duitsland heeft en plannen

⁴⁴ *Limburg Vandaag* 3 (september/oktober 1971).

⁴⁵ *Limburgs Dagblad*, zonder datum (tussen 1 en 13 november 1977).

⁴⁶ *De Nieuwe Limburger*, 24 september 1970.

maakt voor een vijfde in de buurt van Keulen en een zesde bij Hannover. In België komt een tweede magazijn in Brussel'.⁴⁷ Nog diezelfde zomer van 1971 raakte de centrale in Kerkrade uit haar ruimtegebrek. Allereerst kocht de Stichting S.O.S. het pand Holzstraat 19 van de zusters Ursulinen. Vervolgens wisten Meijs en zijn bestuurders een architect, een aannemer en een aantal bouwleveranciers zover te krijgen dat zij belangeloos, dan wel tegen kostprijs, expertise en materialen ter beschikking stelden voor de bouw van een nieuw magazijn en twee extra kantoorruimtes. Voor de concretisering van de uitbreidingsplannen werd de medewerking ingeroepen van de in Nijmegen gevestigde Internationale Bouworde. Die stuurde twee ploegen Italiaanse bouwgezellen naar Kerkrade, allen vrijwilligers. Op 7 juli 1971 stonden de Italianen voor het eerst op de steigers; rond de kerstdagen was de bouw gereed. En opnieuw wist Paul Meijs een coryfee te strikken om het nieuwe gebouw te komen inwijden. Op 13 januari 1972 verrichtte de Rotterdamse hoogleraar en Nobelprijswinnaar prof. dr Jan Tinbergen, de openingshandelingen door een symbolische 'muur van handelsbelemmeringen' omver te gooien. De schrijvende pers en de televisie waren erbij. Trots maakte Meijs de jaarcijfers over 1971 bekend: de omzet was met maar liefst f 727.500,- gestegen tot f 1.179.800,-. Het gestelde doel was ruimschoots overschreden.⁴⁸

De doelstellingen nader omschreven

Begin oktober 1970 omschreef Paul Meijs de kerntaak van de stichting als volgt: 'De SOS stelt zich ten doel de omstandigheden van de mens in de ontwikkelingslanden te verbeteren door de daar geproduceerde goederen te kopen en hier te verkopen'. En even verderop: 'Wanneer zij loon naar werken krijgen, kunnen zij in hun eigen onderhoud voorzien en worden zij zich bewuster van hun omgeving'. Op die manier, zo was Meijs' stellige overtuiging zou er een proces van 'natuurlijke ontplooiing' op gang worden gebracht. Onder invloed van het militante geluid van de wereldwinkeliers liet Meijs voor het eerst ook iets van een politiek gemotiveerd standpunt horen, al bleef hij uiterst voorzichtig: 'De SOS stelt zich in politieke zin neutraal op ook al erkent de stichting de noodzaak van een mentaliteitsverandering in de westerse wereld'.⁴⁹ Een jaar later bleken de gedachten over de doelstellingen en het beleid voor de toekomst zover uitgekristalliseerd, dat Paul Meijs ze in druk liet verschijnen. In de brochure 'Ontwikkelings-Strategie van S.O.S. voor de periode 1970-1980' werd vastgelegd waarop het beleid van de stichting zich in het eerstvolgende decennium ging richten. Er was nu sprake van een drieledige doelstelling:

1. de concrete hulpverlening;
2. het bevorderen van een bewustwordingsproces in de ontwikkelingslanden;
3. het stimuleren van een mentaliteitsverandering in de westerse landen.

⁴⁷ *De Volkskrant*, 7 juli 1971.

⁴⁸ *De Zuid-Limburger*, 8 juli 1971 en 21 januari 1972; *Limburgs Dagblad*, 6 januari 1972; *De Limburger*, 14 januari 1972.

⁴⁹ *Eindhovens Dagblad*, 9 oktober 1970.

Paul Meijs gaf heel duidelijk aan waar voor hem de prioriteit lag: 'Het beleid, zoals dat door de Stichting in de afgelopen jaren is gevoerd, zal worden voortgezet omdat de praktijk heeft geleerd, dat de resultaten hiervan buiten verwachting groot zijn. [...] S.O.S. zal zich blijven specialiseren op import van goederen uit ontwikkelingslanden'. Het verkondigen van een politieke boodschap achtte hij, hoewel belangrijk, niet de hoofdtaak van S.O.S. Die taak lag meer op het terrein van 'pressiegroepen'. De samenwerking met dit soort groepen bood zijns inziens interessante perspectieven, al was het maar dat 'daardoor door onze organisatie volle aandacht kan worden besteed aan de concrete hulpverlening en de pressie primair bij de samenwerkende organisatie kan liggen'. Wel zag S.O.S. het als haar plicht te wijzen op de vele handelsbarrières die de rijke landen hadden opgeworpen en die een daadwerkelijke ontwikkeling van de landen in de Derde Wereld in de weg stonden.⁵⁰ Veel méér heil zag Meijs in een verdere expansie van S.O.S. Immers vergroting van de financiële mogelijkheden kwam direct ten goede aan de partnerlanden. De internationalisering kreeg daarom in de jaren 1971-1973 absolute prioriteit.

S.O.S. in binnen- en buitenland

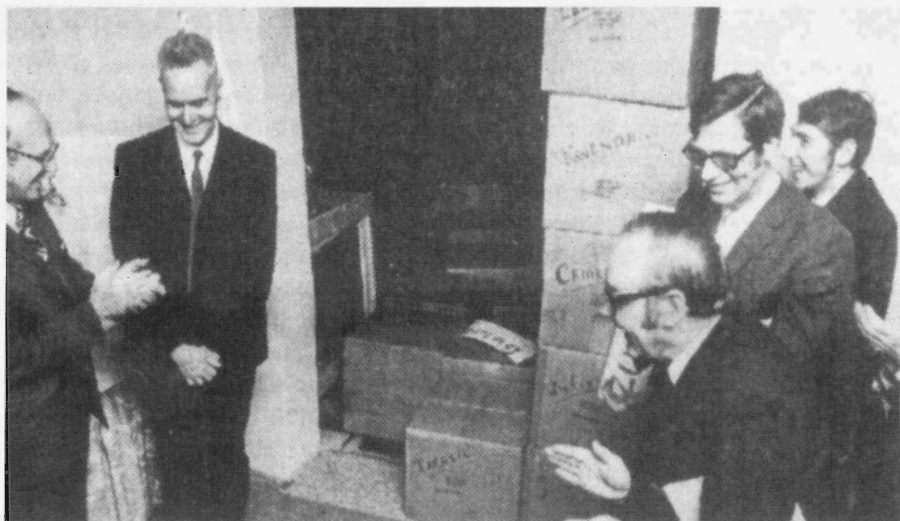
Waren de totale verkopen in 1971 al tot ver boven het bedrag van 1 miljoen gulden gestegen, in de jaren 1972 en 1973 zette de groei versneld door. In 1972 werd een omzet gehaald van f 1.601.000,-; in 1973 beliepen de verkopen een bedrag van f 2.556.000,-. Wanneer men de omzetcijfers nader beschouwt, dan valt op dat de groei vrijwel geheel op het conto van de Belgische en Duitse partners geschreven kon worden. In Nederland stegen de verkopen in die jaren slechts marginaal: van f 358.000,- in 1971, tot f 442.000 in 1973. De buitenlandse omzet daarentegen steeg van f 822.000,- in 1971, tot f 2.114.000,-⁵¹ Het was daarom niet meer dan logisch dat vertegenwoordigers van de Duitse en Belgische partners een stem kregen in het bestuur. In 1971 traden twee Belgen en vier Duitsers toe tot het bestuur van S.O.S.⁵² Tezelfdertijd lieten ook een aantal Oostenrijkse en Zwitserse organisaties blijken dat zij zich bij het werk van S.O.S. wensten aan te sluiten. Meijs' ideaal, één Europese handelsorganisatie met Kerkrade als basis, leek werkelijkheid te gaan worden.

Aan het eind van 1971 werd de internationalisering van S.O.S. door het bestuur tot speerpunt van het beleid verklaard. In het jaarverslag van 1971 werd daarover als volgt bericht: "De strategie van S.O.S. is voortdurend gericht op één 'handelsorganisatie' voor West-Europa in een samenwerking met andere organisaties. [...] Het zal duidelijk zijn, dat een veelvoud aan organisaties, die zich in het kader van een sociaal-economische handel belasten met import van goederen, ook een veelvoud aan beslissingen betekent ten aanzien van partner-

⁵⁰ P. Meijs, *Ontwikkelings-Strategie van S.O.S., Stichting Ontwikkelings-Samenwerking Kerkrade-Nederland, voor de periode 1970-1980* (Kerkrade 1971) 1-14, 42-44.

⁵¹ AFT, bijlage bij een persbericht bij gelegenheid van het 25-jarig bestaan van S.O.S.-Wereldhandel (1984).

⁵² Voor België: G. van Asperdt uit Brussel en Mevr. A.G.L. Bijnens-Wolak uit Genk; voor Duitsland: E. Mock uit Aachen, H. Neyer uit Meckenheim, E.E. Pioch uit Stuttgart en H. de Vries uit Wuppertal-Barmen.

In gebruikname van de nieuwbouw op 13 januari 1972. Tweede van links Prof. Timbergen (Foto Weekblad "De Zuid Limburger" donderdag 3 november 1977)

keuze, artikelen, adviezen, in- en verkoopprijzen, et cetera. Daarnaast wordt garantie voor afname en waken tegen overproductie vrijwel onmogelijk. Daarbij komt een veelvoud aan kosten ten laste van de verkoop van artikelen. Argumenten, die allen spreken voor één centrale inkooporganisatie in het belang van de partners in de Derde Wereld".⁵³

Ook in 1972 en in 1973 waren de voornaamste activiteiten van de Stichting S.O.S. gericht op een verdere internationalisering in Europa. De contacten in Oostenrijk en Zwitserland begonnen zich te vertalen in stijgende verkoopcijfers. De banden met de Engelse organisatie OXFAM werden verstevigd en in Frankrijk werd gepoogd een voet tussen de deur te krijgen. Er werd zelfs gedacht over verkoopacties in het noorden van Italië. Begin 1973 kreeg de stichting waarmee S.O.S. in Duitsland samenwerkte rechtspersoonlijkheid als naamloze vennootschap. Onder de noemer 'Dritte Welt Handel GmbH', met de hoofdvestiging in Wuppertal en drie regionale depots in Fallingbostal, Frankfurt en Stuttgart, werd zij de eerste dochteronderneming van S.O.S Kerkrade. Aan de oprichting van vergelijkbare dochterondernemingen in België, Oostenrijk en Zwitserland werd gewerkt. De bedoeling was dat zij allen, op nationaal niveau, zelfstandig zouden gaan opereren.⁵⁴

⁵³ Sociaal Historisch Centrum voor Limburg (SHC), Jaarverslag S.O.S. 1971.

⁵⁴ SHC, Jaarverslag SOS 1972; *De Limburger*, januari 1973 (datum onbekend).

Eind 1972 bestond het algemene bestuur van S.O.S. uit elf Nederlanders, vier Duitsers en vijf Belgen; een viertal Oostenrijkers en Zwitsers woonden de vergaderingen als toehoorders bij.⁵⁵ Haar taak: 'de algemene beleidsomlijning voor alle organen en organisaties, die in S.O.S.-verband activiteiten ondernemen'. Ten behoeve van de beleidsvorming en de controle op de uitvoering werd het bestuur opgesplitst in drie commissies: de projectpartnercommissie, de pedagogische commissie en de financiële commissie. De projectpartnercommissie kreeg tot taak nieuwe partners te beoordelen en te toetsen aan de normen die S.O.S. stelde voor hulpverlening (onder andere met betrekking tot de organisatiestructuur, de kwaliteit van de producten en de opleidings- en bewustwordingsactiviteiten). De pedagogische commissie ging zich in het bijzonder richten op de uitwerking van plannen en ideeën die te maken hadden met voorlichting en mentaliteitsbeïnvloeding. De taak van de financiële commissie beperkte zich niet alleen tot de bespreking van kwartaal- en jaarcijfers en van investeringsmogelijkheden, maar omvatte ook het (algemene) personeelsbeleid (aanname, ontslag, beloning). De basis voor de beleidsvorming werd gevormd door het door Paul Meijs geschreven 'Strategieplan 1970-1980'. Het algemeen bestuur kwam minimaal tweemaal per jaar bijeen. Voor de behandeling van de normale en dringende zaken werd een dagelijks bestuur gevormd, bestaande uit acht leden die ook zitting hadden in het algemene bestuur: drie Duitsers, drie Nederlanders en twee Belgen. Het dagelijks bestuur vergaderde in beginsel eenmaal per maand.

De S.O.S.-centrale in Kerkrade vormde het middelpunt van de organisatie. Met dertien bezoldigde medewerkers en een wisselend aantal vrijwilligers, leken de taken aardig verdeeld. In de praktijk had Paul Meijs alle touwtjes strak in handen. Hij verzorgde de inkoop van alle goederen en onderhield een groot deel van de verkoopcontacten; hij bereidde de bestuurlijke beslissingen voor; hij verzorgde de contacten met de pers en met instellingen, organisaties of personen die voor S.O.S. van belang konden zijn; hij voerde het financiële beheer over de stichting; hij nam het uitvoerend personeelsbeleid voor zijn rekening en hij voerde het projectmanagement in geval van speciale acties. De uitspraak 'S.O.S., dat is Paul Meijs', had nog maar weinig aan zeggingskracht ingeboet.⁵⁶

Hoewel gunstig gesitueerd ten opzichte van de belangrijkste buitenlandse partners, werd de excentrische ligging van het depot Kerkrade in Nederland meer en meer als een handicap ervaren. Bovendien waren de grenzen van de

⁵⁵ Voor Nederland: dr H.R. de Vries uit Heerlen, mr. L.E.Th. Brands uit Eygelshoven, drs. J.J. Coenen uit Heerlen, drs J.J.F. Cremers uit Sittard, mr. G.H.M.A. Dahmen uit Beegden op Heel, J.J. François uit Kerkrade, H. Jacobi uit Sittard, J.J. Pagen uit Heerlen, F.X.J. Roukens uit Schaesberg, drs L.H.G. van Wersch uit Kerkrade en drs J.G.C. Zwanikken uit Kerkrade; voor Duitsland: E. Mock uit Aachen, H. Neyer uit Meckenheim, E.E. Pioch uit Stuttgart en H. de Vries uit Wuppertal-Barmen; voor België: G. van Asperdt uit Brussel, A.G.L. Bijnens-Wolak uit Genk, F. Driessen uit Hamont, P.van Look uit Gent en P. Verhaegen uit Hamont. Van de Oostenrijkse en Zwitserse toehoorders zijn geen namen bekend.

⁵⁶ *Rapport over een kort onderzoek naar de functioneringsvoorwaarden van de Stichting Ontwikkelings Samenwerking te Kerkrade, uitgevoerd door N.V. Raadgevend Efficiency Bureau Bosboom en Hegener (Amsterdam 23 augustus 1974) 6-9.*

opslagcapaciteit al weer in zicht. Eind 1972 werd daarom in Haarlem een pand aangekocht, dat behalve als subdepot ook als S.O.S.-winkel voor directe verkoop aan het publiek werd ingericht. Nieuwe opslagruimte was om nog een reden dringend gewenst: directie en bestuur hadden besloten om in het nieuwe jaar te starten met de in- en verkoop van consumptiegoederen. De Stichting S.O.S. stond op de drempel van een nieuwe fase in haar bestaan.

De periode 1973-1977

Koffie

De stagnerende verkoop van kunstnijverheidsproducten stond aan de basis van het besluit om het accent te verschuiven naar de import van consumptiegoederen. Goederen als koffie, thee, jam en noten, zo werd geoordeeld, hadden een meer 'continue' karakter, waren minder onderhevig aan de grillen van de mode. Een meer regelmatige afzet, garandeerde een stabiel inkomen. Koffie had de voorkeur: de markt voor koffie was immers enorm. Juist omdat koffie op het boodschappenlijstje stond van vrijwel elk Europees huisgezin vormde het ook een ideaal middel in de strijd gericht op mentaliteitsbeïnvloeding. Aan de import van koffie waren evenwel grote risico's verbonden. De prijs voor de grondstof was laag, alleen inkoop op grote schaal kon in de Derde Wereld zoden aan de dijk zetten. Daarnaast was koffie een natuurproduct; weersinvloeden maakten de opbrengsten onvoorspelbaar. De prijzen op de internationale koffiemarkt schommelden voortdurend, niet alleen door de wisselende opbrengsten maar ook door speculatie. Voeg daarbij de overweging dat S.O.S. gewoon was producenten vooruit te betalen en het wordt duidelijk dat Meijs en de zijnen op het punt stonden zich in een ongewis avontuur te storten.

'Misereor' bracht opnieuw uitkomst. Een jonge ingenieur had met geld van deze organisatie in Guatemala een federatie van kleine koffiecoöperaties opgezet. Nu de bonen waren geoogst was hij op zoek naar afnemers. Via 'Misereor' kwam hij bij Paul Meijs terecht. Op diens aanraden besloot S.O.S. aan het begin van 1973 52.000 kg koffie aan te kopen van de Guatemalteekse coöperaties, voorlopig als proef. Met de aankoop van de relatief kleine hoeveelheid koffie, het vervoer, het branden, de opslag, het verpakken en het distribueren, was een investering gemoeid van circa f 500.000,-. Een enorm bedrag, dat, zo was de verwachting, via de verkoop wel weer terug zou vloeien. Maar ook nu gold: de kosten gingen voor de baten uit. In augustus, de koffie was inmiddels in de haven van Amsterdam gearriveerd, richtte Meijs zich per brief aan alle donateurs. Om te voorkomen dat S.O.S. op een bankkrediet zou zijn aangewezen verzocht hij zijn 'medewerkers en medewerksters' om een extra financiële bijdrage. Die was te meer nodig daar ook de opslagruimte diende te worden uitgebreid. Die extra steun kwam er. De verkoop, begeleid door een intensieve voorlichtingscampagne, werd een succes. Daags vóór de opening van een nieuwe magazijnruimte door prins Claus liet Paul Meijs enigszins overmoedig

**FAIR TRADE KOFFIE
OP KANTOOR EN
IN DE FABRIEK**

Sinds de Tweede Kamer na een blinde!! smaaktest Fair Trade koffie verkoopt alleen 'gewone' koffie, wordt er ook het Binnenhof Fair Trade koffie gedronken. En na de Tweede Kamer volgden het Europees Parlement, een paar honderd gemeenten, 4 provinciechairs, en vele bedrijven en overheidsinstanties.

De afdeling Grootsverbruik legt de contacten en zorgt voor een gestaag stijgend aandeel in de koffiemarkt. Daarbij gesteund door een breed kwaliteitsassortiment en een uitstekende service op het gebied van koffiezetapparaten en -automaten. Huur, lease of verkoop zijn allen mogelijk.

Natuurlijk draagt elke Fair Trade koffiesoort (zowel in consumenten- als in grootsverbruikverpakking) het Max Havelaar keurmerk. Fair Trade is dan ook het merk met het breedste koffie-assortiment, goedgekeurd door de Stichting Max Havelaar.

DE FAIR TRADE SHOP

Fair Trade producten worden verkocht in ongeveer 600 Winkels, een aantal supermarkten en bovendien in de winkels van de Fair Trade Organisatie de Fair Trade Shops. In bijna alle grote steden is een Fair Trade Shop. Dit aantal zal zich uitbreiden, nu Fair Trade bezig is haar formule tot een franchiseketen om te zetten.

De Fair Trade Shops kennen een uniforme afstraling en inrichting en dragen de filosofie van de Fair Trade Organisatie uit. Ze staan voor kwaliteit en authenticiteit en voeren het brede Fair Trade assortiment. Het is dan ook niet verwonderlijk dat ze het predikaat 'De cadeauwinkel van de Derde Wereld' hebben ontvangen.

MEER INFORMATIE

Wilt u op de hoogte blijven van de activiteiten van de Fair Trade Organisatie, neem u dan een abonnement op de Handelskrant of loop eens binnen bij een 'Winkeltje' (de adresses vindt u in de Gouden Gids) of een Fair Trade Shop.

U kunt ook onze website bezoeken: www.fairtrade.nl

Fair Trade Organisatie
Postbus 115, 4100 AC Culemborg
Telefoon (0345) 54 51 51

Advertorial voor Fair Trade koffie. (Foto Jubileumnummer Handelskrant 40 jaar Fair Trade 1999)

weten: 'Als hij (de Guatamalteeke ingenieur) er niet in slaagt de oogst van 1974 tegen redelijke prijzen af te zetten, denken wij erover die in zijn geheel (2 miljoen kilo) te kopen'.⁵⁷

Ten einde dat voornemen waar te kunnen maken lanceerde S.O.S begin april 1974 de zogenaamde 1000 x 1000-actie. Opnieuw werden de donateurs gevraagd om een financiële bijdrage, een substantiële bijdrage dit keer, want grootse plannen kosten veel geld. Gehoopt werd dat 1000 mensen bereid zouden zijn Meijs en de zijnen een renteloze lening van f 1000,- te verstrekken. Met een bedrag van een miljoen kon een eerste grote koffieaankoop volledig worden voorgefinancierd. Andermaal bleek de trouwe achterban bereid diep in de buidel te tasten. Aan het eind van 1974 bleek dat de 'medewerkers' al voor bijna f 600.000,- renteloos ter beschikking hadden gesteld. Daarnaast had de koffie-

⁵⁷ Twentsche Courant - Overijssels Dagblad, 22 december 1973.

actie nog eens f 137.000,- aan donaties opgeleverd. Dat desondanks toch nog met geld van de bank moest worden gewerkt, was een kleine domper. Maar Meijs, de eeuwige optimist, was niet te stuiten. Hij dacht groot: 400.000 kilogram koffie waren op weg naar Kerkrade.⁵⁸

Problemen

Het eigenzinnige optreden van Paul Meijs was de bestuurders van de Duitse dochteronderneming, de 'Gesellschaft für Handel mit der Dritte Welt m.b.H', al tijden een doorn in het oog. De 'centrale import', de gebrekkige communicatie, het ontbreken van inspraak en de drang naar zelfstandigheid, stonden tijdens meerdere bestuursvergaderingen ter discussie. Toen in de zomer van 1974 bekend werd dat 'Geschäftsführer' B.R. Pooth op eigen houtje, buiten Kerkrade om, was begonnen met het importeren van goederen, werd hij op staande voet ontslagen. Paul Meijs nam daarop het besluit per 1 oktober zelf de directie over de Duitse dochter te gaan voeren. Dit alles kwam het bestuursklimaat binnen het internationale bestuur bepaald niet ten goede. Ook de Zwitserse en de Oostenrijkse partners drongen aan op grotere inspraak en een meer zelfstandige rol.⁵⁹

Tezelfdertijd werd Paul Meijs ook in eigen huis met groeiende tegenstand geconfronteerd. In de loop van 1974 werd de staf aanzienlijk uitgebreid. Tevens werd er in samenwerking met het Nijmeegse Centrum voor Ontwikkelings Samenwerking (C.O.S.) in die stad een tweede depot annex S.O.S.-winkel geopend. Het was met name vanuit dit nieuwe depot dat een steeds radicaler geluid opklonk. Een geluid dat gevoed werd door een sterk marxistisch georiënteerde achterban: een grote groep vrijwilligers bestaande uit studenten en leden van actie- en pressiegroepen. Dat geluid vond weerklank in Haarlem, bij de dochteronderneming in Genk, bij de nieuwkomers in Kerkrade en zelfs bij een deel van het bestuur van S.O.S. Die steeds luider klinkende stem voegde zich in het koor gevormd door de wereldwinkeliers, de grootste klant van S.O.S. en al jaren de zelfbenoemde waakhonden van de ideologie. Waar ging het om? Een document met de titel 'Geschilpunten tussen Kerkrade en de depots én wat doen we daarmee', gedateerd: december 1975, biedt enig licht. De schrijvers constateerden twee knelpunten:

- a. een verschil van inzicht over 'wat S.O.S. zou moeten zijn en zou moeten doen';
- b. een schrijnend gebrek aan inspraak.

S.O.S., zo betoogden zij, deed met zijn 'eerlijke handel' en zijn ageren tegen hoge invoerrechten en importheffingen niets aan de oorzaken van de ontwikkelingsproblematiek. Die lag volgens de depotmedewerkers niet in de handelsbelemmeringen, maar 'in het feit dat er uitbuiters en uitgebuitenen zijn'. Er moest daarom in hun ogen veel meer aandacht worden besteed aan mentaliteitsbeïnvloeding en -verandering in eigen land én er diende een fundamen-

⁵⁸ SHC, Jaarverslag S.O.S. Kerkrade 1974; *X min Y-Bulletin*, (november 1973) 7-9; *Limburgs Dagblad voor Oostelijk Zuidlimburg*, 27 april 1974; *Het Vrije Volk*, 20 juli 1974.

⁵⁹ *Rapport Bosboom & Hegener*, 23 augustus 1974; SHC, Jaarverslag S.O.S. Kerkrade 1974.

Opening van een nieuw magazijn in 1973. Paul Meys biedt ZKH Prins Claus een pak Indio-koffie aan.
(Foto Weekblad "De Zuid Limburger" donderdag 3 november 1977)

teel ander beleid te worden gevoerd ten aanzien van de keuze van projectpartners in de ontwikkelingslanden. Gedacht werd aan partners in landen met een 'progressief en anti-kapitalistisch' (lees: socialistisch) bewind. Verder werd betoogd dat 'het gebrek aan democratie en de sterk hiërarchische structuur van S.O.S. een fundamentele discussie over strategie en ideologie in de weg stonden'.⁶⁰

Vergaderingen en 'praatsessies' volgden elkaar in hoog tempo op. De druk op de centrale in Kerkrade werd steeds groter, de eisen driester. De rode haan kraaide! Voorwaarts moest het. Er was geen tijd te verliezen; er moest een betere, meer rechtvaardige wereld worden gecreëerd: 'De depots zijn niet van plan hun ideeën in de theoretische ijskast te zetten. De bevindingen van de bijeenkomst (over ideologie en strategie van S.O.S.-Kerkrade) worden zo snel mogelijk in praktijk omgezet'.

Paul Meijs, wars van 'zwart-wit-denken', had in 1974 al duidelijk te kennen gegeven hoe hij over de zaken dacht: 'Mijn kritiek richt zich niet tegen de akties als zodanig, maar wel tegen het ontbreken van alternatieven. [...] Een boycot van landen, die niet volgens een bepaalde methode gestructureerd zijn, betekent automatisch het boycotten van de mensen die er leven. Het betekent daarom ook, deze mensen de mogelijkheid onthouden om zich los te maken van eigen structuren, wat wederom betekent, dat de bestaande structuren zich langer of gemakkelijker kunnen handhaven. [...] Een wereldstructuur veranderen kan

⁶⁰ AFT, Klapper SOS Nijmegen, 'Geschildpunten tussen Kerkrade en de depots én wat doen we daarmee', december 1975.

slechts door het stellen van daden. Dat daartoe een proces van bewustwording noodzakelijk is, zowel in ontwikkelingslanden als in de industrielanden, is duidelijk. Maar het kernprobleem ligt in de ontwikkelingslanden, waar de mensen moeten leren geloven in de mogelijkheden hiertoe. Die mensen helpen is mogelijk wel het voornaamste wat dient te geschieden'.⁶¹

Dit was Meijs' boodschap. Een boodschap die net als die van de 'rode garde' (een term uit de koker van Meijs), voortkwam uit idealisme, maar dan wel geënt op een basis van realisme: help de mens zich te bevrijden van het fatalisme dat hem maakt tot wat hij is. Geef hem een mogelijkheid tot zelfontplooiing, want dat kan hem het zelfbewustzijn geven dat hij nodig heeft om vrij mens te zijn in een vrije wereld. Maar zijn medewerkers wilden niet langer luisteren. Zij vonden dit 'een visie, afkomstig uit de jaren vijftig'.⁶² En ook al konden zij hun stem laten horen via de stafvergaderingen, de projektpartnercommissie of de pedagogische commissie, die weg werd te omslachtig geoordeeld. Bovendien stonden Paul Meijs en het stichtingsbestuur, 'voor het merendeel samengesteld uit mensen die niet de ballen verstand hebben van ontwikkelingsproblematiek', werkelijke veranderingen in de weg. Na een aantal 'werknemersvergaderingen' werd een werkgroep geformeerd, die 'op zoek moest gaan naar een organisatievorm waarin de medewerkers het merendeel vormen qua beslissingsrecht'. Want, zo werd gesteld, 'een nieuwe werkelijk democratische organisatievorm opent de weg voor een grondige vernieuwing van S.O.S'.⁶³

In de luwte geplaatst

De progressieve katholiek Paul Meijs, een typische exponent van een vooroorlogse generatie die was gehard in het uitstellen van haar behoeftebevrediging, die was opgegroeid in een samenleving waarin met het gezag niet te spotten viel, zag zich ter linker zijde ingehaald en gepasseerd. Als gevolg van de steeds radicalere afwijzing van zijn visie zette hij 'de hakken in het zand'. Hij kon niet begrijpen dat zijn stafleden zo kortzichtig waren. Zijn methode had zijn waarde bewezen; hún waarheid klonk hem slechts als holle frasen in de oren. 'Zwevend idealisme', zo kwalificeerde hij de ideeën van zijn stafleden. Hun weigering de in zijn ogen simpele waarheid te zien, maakte hem meer halsstarrig en meer vastbesloten het heft stevig in handen te houden en zijn autoriteit te tonen. Met zijn onbuigzame houding staaft hij de 'kritische' stafleden, in wezen geestverwanten, juist in hun afwijzing van zijn ideeën en zijn wijze van leidinggeven. De standpunten raakten meer en meer verhard, de sfeer openlijk vijandig. Enkele van Meijs' medestanders in het bestuur, voelden zich vervreemd van 'hun' S.O.S. en stapten op.⁶⁴ Een vernieuwd bestuur trad aan, waarin de stem van de 'kritische' stafleden prominent vertegenwoordigd was. Zij kregen de opdracht de

⁶¹ Knipselcollectie P. Meijs, brief aan de redactie van "De Tijd", 24 april 1974.

⁶² AFT, S.O.S.-Haarlem, 'Verslag bijeenkomst inzake imageverbetering SOS', 10-11-1975.

⁶³ AFT, Map Historie SOS, 'Ontwikkelingen binnen SOS' (zonder datum).

⁶⁴ Vóór 1976 verlieten mr. L.E.Th. Brands, drs J.J. Coenen, drs. L.H.G. van Wersch, en J.J. François het bestuur van S.O.S.; in de loop van 1976 en 1977 vertrokken ook dr H.R. de Vries, A.G.L. Bijmens-Wolak, F.X.J. Roukens.

impasse te doorbreken en het 'nieuwe S.O.S.' gestalte te geven. De problemen waren groot. De aanhoudende discussies en de daaruit voortvloeiende conflicten, dreigden het bedrijf te verlammen. Wie bekommerde zich nog om de projecten?

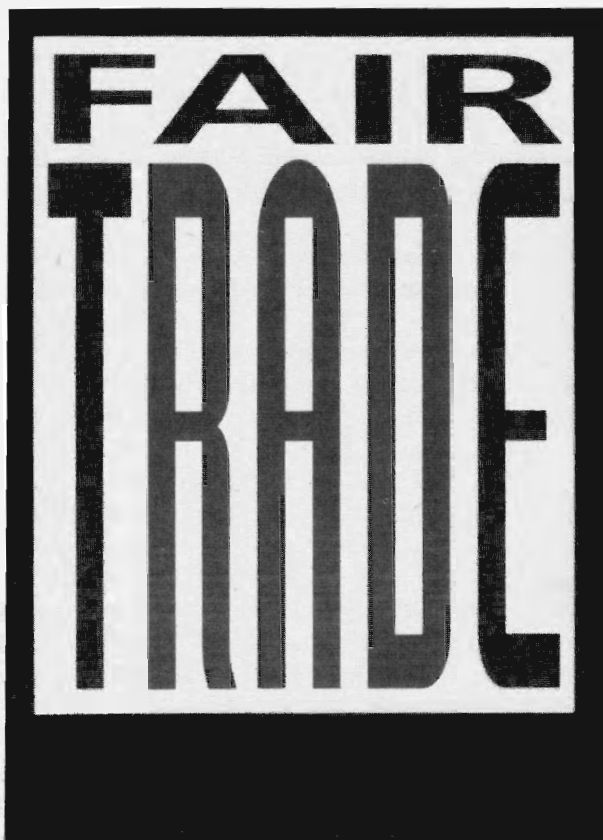
Die bekommernis was dringend gewenst. In de loop van de jaren 1975 en 1976 waren de bedrijfsresultaten sterk onder druk komen te staan, vooral als gevolg van een plotselinge terugval in de verkoop van kunstnijverheidsartikelen. De magazijnen raakten overvol. Medio 1976 was een voorraad ontstaan die een verkoopwaarde vertegenwoordigde van circa drie miljoen gulden. De afzetmogelijkheden via de bestaande ideële kanalen waren volstrekt niet toereikend om deze voorraden snel af te bouwen. Paul Meijs was desondanks van mening dat de projecthouders niet in de steek mochten worden gelaten en dat S.O.S. de morele verplichting had de producten van de projecten te blijven kopen. Bestuur en directie zagen slechts één oplossing: er moest naar afzetmogelijkheden worden gezocht via 'de normale handel'. Dat impliceerde evenwel dat S.O.S. door de fiscus zou worden aangeslagen voor de vennootschapsbelasting. Om dat te voorkomen werd door Meijs het plan gelanceerd een afzonderlijke rechtspersoon in het leven te roepen, een handelsorgaan, speciaal voor de contacten met de reguliere handel.⁶⁵ Spoedig rijpte het idee dat met een opsplitsing van S.O.S. in twee aparte stichtingen ook de interne verdeeldheid en de problemen met de buitenlandse dochters konden worden aangepakt. Een aantal bestuursleden was er namelijk van overtuigd geraakt dat het voor de stichting beter zou zijn indien Paul Meijs een stap terug zou doen.⁶⁶ Door S.O.S. op te splitsen in een niet-belastingplichtige 'holding', en een onafhankelijk daarvan opererende werkmaatschappij konden twee vliegen in één klap worden geslagen: enerzijds kon zo het geleende kapitaal uit de 1000 x 1000-actie veilig gesteld worden, anderzijds bood het de mogelijkheid Paul Meijs in de luwte te plaatsen door hem te benoemen tot directeur van de 'holding'.

Meijs' tegenstanders kregen hun zin. Op 31 december 1976 werden de statuten van de nieuwe stichting 'S.O.S. Wereldhandel' gepasseerd. Paul Meijs koos een plekje onder de hanenbalken. Als directeur van de 'holding' mocht hij zich niet langer met de uitvoerende werkzaamheden bezig houden. Zijn taak diende zich te beperken tot het beheer van de financiën en 'de grote beleidslijnen'. De Stichting S.O.S. Wereldhandel stond voortaan onder leiding van de gezamenlijke staven, met aan het hoofd, als een 'primus inter pares', een 'coördinator'.⁶⁷ De rol van Paul Meijs was uitgespeeld. Niet lang daarna trok hij zich teleurgesteld uit 'zijn' S.O.S. terug. Lang kon hij niet stilzitten. In 1979 startte Paul Meijs, samen met één van zijn zonen, een nieuwe handelsonderneming. Onder de noemer 'Kri Sol' (Kristelijke Solidariteit) pogde hij de reguliere handel te interesse-

⁶⁵ AFT, 'Verslag van de bestuursvergadering gehouden op 28 mei 1976'.

⁶⁶ Onder andere de nieuwe voorzitter drs. J. Mastenbroek, drs. J.J.F. Cremers, mr. G.H.M.A. Dahmen. Zij vormden het 'petit comité' dat de nieuwe bestuursconstructie voorbereidde. P. Meys jr. werd in een later stadium aan dat comité toegevoegd.

⁶⁷ Achtereenvolgens: Paul Meys jr., Piet Elands en Stefan Durwael.

Logo Fair Trade.

ren voor producten uit de Derde Wereld. Economische tegenwind en een falende gezondheid verhinderden dat dit initiatief tot bloei kon komen. Begin 1984, luttele maanden voor zijn dood, kreeg Paul Meijs ten langen leste het afscheid dat hij verdiende. Tijdens de feestelijke bijeenkomst ter ere van het 25-jarig bestaan van S.O.S. Wereldhandel werd duidelijk dat zijn filosofie en zijn ideeën over ontwikkelingswerk een bescheiden herwaardering ondergingen.

De periode 1977-1986

Verwarring

Het vertrek van Paul Meijs luidde enkele chaotische jaren in. De dochterondernemingen in Duitsland, Zwitserland en Oostenrijk besloten de banden met Kerkrade te verbreken en zelfstandig verder te gaan. S.O.S. had altijd goed verdiend aan het doorverkopen van produkten aan de dochterbedrijven. Die inkomsten vielen nu weg. Daarnaast werd er veel geld verloren door een aantal

foute inschattingen van de wereldkoffiemarkt en de ontwikkeling van de prijzen. In amper twee jaar tijd leed S.O.S. Wereldhandel een verlies van ruim twee miljoen gulden. De financiële reserves slonken als sneeuw voor de zon; het eigen vermogen raakte aangetast. De 'democratische structuur', waarvoor zo lang was gestreden, bleek uiteindelijk slechts verlamdend te werken. Een inventariserend onderzoek, een blik in eigen boezem, leverde een aantal onthutsende conclusies op:

- iedereen praat mee, niemand is verantwoordelijk;
- weinig mensen komen aan hun werk toe, er is geen tijd voor rust en bezinning;
- mensen zijn niet voldoende deskundig, niemand legt verantwoording af;
- van taken werden functies gemaakt, er zijn te veel mensen in dienst;
- kritiek en controle op de manier waarop functies en werkzaamheden worden ingevuld vindt zelden of nooit plaats;
- eindconclusie: 'S.O.S.-Wereldhandel is een stuurloze organisatie'.⁶⁸

Een aantal verontruste stafleden besloot het heft in handen te nemen en aan te sturen op een reorganisatie. Die kwam er, zij het halfslachtig. Taken en verantwoordelijkheden werden vastgelegd; er werden werkafspraken gemaakt en doelen voor de lange en de korte termijn geformuleerd. Medio april 1979 greep het bestuur in. Tegenvallende verkoopcijfers dwongen tot een meer rigoureuze aanpak: elf van de 36 personeelsleden werden ontslagen, het aantal projecten zou drastisch worden ingeperkt; drie van de acht S.O.S.-winkels werden gesloten en alle artikelen behalve de voedingswaren werden met dertien procent in prijs verhoogd. De dagelijkse leiding van S.O.S.-Wereldhandel werd in handen gelegd van een staf van zes personen onder voorzitterschap van Stefan Durwael, een van de weinige economen binnen de organisatie.⁶⁹

Reorganisaties en vertrek naar Culemborg

Geleidelijk kwam S.O.S.-Wereldhandel in wat rustiger vaarwater. Na veel vijven en zessen had de gezamenlijke staf in oktober 1978 een nota doen uitgaan onder de titel 'Verkoop en Vorming', waarin de nieuwe visie en doelstellingen van de stichting nader werden uiteengezet. S.O.S.-Wereldhandel, zo lieten de schrijvers weten, was tot de conclusie gekomen 'dat de ontwikkelingsproblematiek geen tegenstelling is tussen rijke en arme landen, maar een klassentegenstelling; de tegenstelling tussen hen die over de economische macht kunnen beschikken en zij die er niets over te vertellen hebben'. Dat had gevolgen voor het projectaanname- en inkoopbeleid: 'We zoeken naar groepen of landen die zich proberen te bevrijden van het westers economies systeem'. Kunstnijverheidsartikelen hadden niet langer de voorkeur, want die werden te vaak geproduceerd zonder dat dat leidde tot structurele economische veranderingen. Wellicht had ook de alsmaar teruglopende verkoop van deze producten iets met dit besluit te maken. Hoe het ook zij, alle kunstnijverheidproducerende projecten werden benaderd

⁶⁸ AFT, Reorganisatieplan 1979.

⁶⁹ *Op Zicht, berichten vanuit leven in Limburg* 1 (mei 1979) 1, 3.

met de boodschap dat het tijd werd over te schakelen op de vervaardiging van meer duurzame gebruiksgoederen. Tegelijkertijd namen de S.O.S-ers zich voor 'hier in Nederland strijd te voeren teneinde veranderingen binnen de kapitalistische economische ordening tot stand te brengen'. Informatieverstrekking werd gezien als het voornaamste wapen in die strijd; politieke bewustmaking het doel. Voortaan ging geen enkel artikel meer de deur uit zonder een deugdelijk achtergrondverhaal.⁷⁰

In 1980 en 1981 werden de contacten met een aantal socialistisch geleide landen verder uitgebouwd. Er werden relaties aangeknoopt met nieuwe projecten in landen als Zimbabwe, Tanzania, Cuba, Guinee-Bissau en Vietnam. Het assortiment food-producten werd aanzienlijk uitgebreid: honing uit Mexico, Tamilthee uit Sri Lanka, oploskoffie uit Tanzania, druivensap uit Algerije, ananas en lychees uit Vietnam, cashewnoten uit Mozambique en jam uit Guinee-Bissau. De omzet, die sedert 1978 sterk was gedaald, trok dankzij al die nieuwe 'food'-producten weer iets aan. Koffie bleef de grootste moneymaker. Minder goed ging het met de kunstnijverheid- en gebruiksartikelen. De economische teruggang in Nederland en de rest van Europa deed zich voelen.⁷¹ Die teruggang ontpopte zich in de jaren die volgden tot een heuse recessie. De dollarkoers (de Amerikaanse munt was hét betaalmiddel in het internationale handelsverkeer) schoot omhoog. Als gevolg daarvan zag S.O.S. Wereldhandel zich genooddaakt forse prijsverhogingen voor haar producten door te voeren. Van de weeromstuit liep de verkoop van kunstnijverheidsartikelen nog verder terug. Bovendien bleken de producten uit de 'progressieve' landen erg moeilijk verkoopbaar. De slechte kwaliteit, de hoge prijs en de onregelmatige aanvoer, zo moest in 1983 worden geconstateerd, maakten een heroverweging van het beleid noodzakelijk. Voortaan kregen ook andere landen weer een kans.⁷² Van de voorbije zeven jaar waren er zes met een negatief bedrijfsresultaat afgesloten. Begin 1984 werd daarom besloten tot een nieuwe reorganisatie. Na langdurig overleg, waarbij met name de mogelijkheden voor handhaving van het decentrale organisatiemodel ter sprake kwamen, werd uiteindelijk gekozen voor een verdere inkrimping van het personeelsbestand met vier arbeidsplaatsen. Het alternatief van centralisering was wel ter sprake gekomen, maar werd voorlopig in de ijskast gezet. De achterblijvers werd op het hart gedrukt dat de kosten omlaag moesten en dat de omzetten kost wat kost dienden te worden verhoogd.⁷³

Twee jaar later moesten staf en bestuur constateren dat de reorganisatie bij lange na niet het gewenste effect had gesorteerd. Nog steeds bestond er een structureel tekort tussen opbrengsten en kosten. Een door de accountants gecontroleerde doorrekening van omzet, kosten en opbrengsten leerde dat de stichting bij ongewijzigd beleid en bij handhaving van het bestaande organisa-

⁷⁰ SHC, 'S.O.S. Wereldhandel. Verkoop en Vorming, productenverkoop als mogelijkheid tot vormingswerk' (oktober 1978).

⁷¹ AFT, Jaarverslag S.O.S. Wereldhandel 1981.

⁷² AFT, Verslag vergadering algemeen bestuur, 24 mei 1983.

⁷³ AFT, 'Nieuw lange termijn plan' (zonder datum).

De Fair Trade Organisatie

Advertentie voor Fair Trade. (Foto Jubileumnummer Handelskrant 40 jaar Fair Trade 1999)

tiemodel structureel verliesgevend zou blijven. Tezelfdertijd werd duidelijk dat door de opeenvolgende inkrimpingen van het aantal personeelsleden de werkdruk in zowel de centrale als in de depots tot onaanvaardbare hoogte was gestegen. Voor een goede uitvoering van het werk zouden meer arbeidskrachten moeten worden aangetrokken. De staat van de financiën liet dat evenwel niet toe. Op 22 januari 1986 richtte de voorzitter van het bestuur zich per brief tot het voltallige personeel. Omwille van het voortbestaan van de organisatie, zo liet hij weten, restte nog slechts een reorganisatie van het organisatie-model: 'We hebben met man en macht gewerkt om dit model in stand te houden. Het is evenwel een duur organisatie-model met hoge huisvesting-, personeels- en distributiekosten. Vandaar het besluit om alle activiteiten van de stichting op een centraal punt te concentreren'.⁷⁴ In de maanden die volgden werden de vier Nederlandse depots en de centrale in Kerkrade gesloten. Nog eens vijf medewerkers verloren hun baan. Medio augustus betrokken de laatste zeventien medewerkers van S.O.S. Wereldhandel een voormalige meubelfabriek op een bedrijventerrein in Culemborg. De Limburgse fase van de Stichting Ontwikkelings Samenwerking was voorbij.

⁷⁴ AFT, brief van de voorzitter van het bestuur aan het personeel, 22 januari 1986.

Epiloog

In de jaren die volgden begon S.O.S. Wereldhandel aan een opmerkelijke opmars. Gestroomlijnd en geprofessionaliseerd wist het bedrijf met uitgekende campagnes en een voortdurende vernieuwing van haar productassortiment een steeds groter publiek te bereiken. Vooral de introductie van het Max Havelaar keurmerk, mede op initiatief van S.O.S. in 1988 tot stand gekomen, bleek een enorme stimulans bij de verbreiding van de principes van 'eerlijke handel'. In 1994 veranderde S.O.S. Wereldhandel haar naam in Fair Trade Organisation, meer passend bij de nieuwe uitstraling en de geest van de tijd. De reeds sedert 1991 bestaande afdeling 'partner-assistentie', die de producenten in de Derde Wereld ondersteuning verleent in de vorm van onder andere technische assistentie en trainingen, werd in een aparte stichting ondergebracht: Fair Trade Assistance.

In 1998 importeerde de Fair Trade Organisatie producten van meer dan 130 handelspartners in 33 landen. Met een omzet van 37,1 miljoen gulden was het bedrijf uitgegroeid tot de belangrijkste organisatie op haar gebied in Nederland.⁷⁵ In navolging van de Nederlandse organisatie zijn inmiddels ongeveer 100 Fair Trade importeurs actief in achttien Europese landen. De twaalf grootste importeurs, waaronder de Fair Trade Organisatie in Nederland en verschillende organisaties die oorspronkelijk door S.O.S. zijn opgericht, hebben hun krachten gebundeld in de European Fair Trade Association (EFTA). Zij werken intensief samen op het gebied van ondersteuning aan producenten, informatie-uitwisseling en beïnvloeding van met name beleidsmakers en de publieke opinie. De totale omzet van alle Fair Trade organisaties wordt thans geschat op 280 miljoen Euro.⁷⁶ Paul Meijs kan in vrede rusten: zijn erfenis is, ondanks de problemen van de jaren 1970 en 1980, in goede handen gekomen.

⁷⁵ AFT, Jaarverslag Fair Trade Organisatie 1998.

⁷⁶ *Facts and figures on the Fair Trade sector in 18 European countries*, EFTA (Maastricht 2000)